

γόνους απαιτούμενος, ἀκούμεθα τοῖς ἐν τῷ συμβολαίῳ ἀνα-
τακτομένοις τρεῖς μαρτυρίαι. οὕτω νόμι τὸ παρόν, καὶ μὴ ὡς
τινες λέγουσιν απαιτοῦντες σὺν τοῖς ἐν τῷ συμβολαίῳ ἀνα-
τακτομένοις μαρτυρίαι καὶ ἑτέροις τρεῖς ἕξωθεν παραγεσθαι.
πλὴν ζῆται καὶ κεφ. κη'. καὶ τοὺς ἐκεῖ Παλαιούς. καὶ ἀνα-
γνωθὶ καὶ τὸν Ἀνατόλιον οὕτως ἐν μέρει λέγοντα· μετὰ
ταῦτα δὲ λοιπὸν αὐτὸς δεικνύτω, εἰ συγγενὴς ἐστί. δειξάτω
δὲ ἢ διὰ^{ο)} μαρτύρων, ἢ διὰ συμβολαίων καὶ τριῶν μαρτύ-
ρων, ἢ διὰ ἐγγράφων μόνον, εἰ τοῦτο ἀρκεῖν ἡγησεται. [Sch. γ.
II. 573.]

Ζῆται βιβ. κβ'. tit. α'. κεφ. ι'. ὁ φησὶν· ὁ κῆρσος καὶ
τὰ δημόσια ὑπομνήματα ἐπιχωράτεστερα τῶν μαρτύρων εἶναι.
[Sch. γ. II. 573.]

εἰ δὲ τὸ δικαίωμα τοιοῦτόν ἐστιν] Οἷον ἰσοκώ-
διξ, ἢ μάρτιξ, ἢ δικαστικόν . . . [Sch. z. II. 573.]

ἐάν τις ἐν ὑπομνήμασι] Κατάθεται ἀγράφω φωνῇ.
[Sch. a. II. 573.]

ἔχων ἐξκουσάτιονα. ζῆται κεφ. η'. καὶ μ'. περὶ τῶν ὑπο-
γραφῶν μαρτύρων, ὅτι καὶ μὴ θέλοντες μαρτυροῦσι μετὰ
τὸ ὑπογράψαι. [Sch. a. II. 573.]

καὶ ἐν συμβολαίῳ] Ἐγγράφως. Ἀνατόλιος. Εἰ δὲ
τις ἐν πόλει ἢ προαστείῳ αὐτοῦ ὢν μαρτυρίαν ἐγγράφον
ἐνεμέ τινι, ἡγούν ἐπὶ καταθέσεως τοῦτο πεποίηκε, μεταστελ-
λέσθω ἀξίμως, καὶ τὴν οἰκίαν βεβαιούτω μαρτυρίαν. εἰ δὲ
μὴ, πάντων δεινότατος πείσεται ὁ τῇ ἐκείνου πιστεύσας μαρ-
τυρία. [Sch. b. II. 573.]

μ'. (HP) διάταξις κελεύει, μὴ μόνον ἐν ταῖς ἐγ-
κληματικαῖς δίκαις, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς χρηματικαῖς
ἐκαστον ἀναγκάζεσθαι μαρτυρεῖν μεθ' ὄρκου δόσεως,
ἄπερ ἐπίσταται^{α)}, ὑπεξηρημένων τῶν προσώπων τῶν
ἀπὸ νόμου κωλυομένων μαρτυρεῖν, καὶ τῶν ἰλλου-
στρίων καὶ τῶν ὑπεροβεβηκότων αὐτούς, εἰ μὴ^{β)} θεῖος
γένηται τύπος. καὶ εἰ μὲν ἐνδημοῦσιν ἐν τῇ βασιλίδι
πόλει, δι' οἰκίας φωνῆς μαρτυρεῖν. εἰ δὲ ἀπολιμπά-
νονται, στέλλεσθαι τοὺς τῶν μερῶν ἐντολέας, ἐφ' ᾧ
καταθέσθαι ἄπερ ἐπίστανται, ἢ ἀπομόσασθαι^{γ)}, ἄπερ
ἀγροῦσι· δηλονότι καὶ ἐπὶ τῆς ἐν^{δ)} ὑπομνήμασι μαρ-
τυρίας τῶν αὐτῶν προσώπων ὑπεξηρημένων. πάσας
δὲ τὰς ἐπὶ τούτοις διαλαλὰς καὶ τὰς παραγωγὰς ἀξί-
μους εἶναι τοῖς μαρτυρίαι.

μὴ μόνον ἐν ταῖς ἐγκληματικαῖς δίκαις] Οὐ
μόνον ἐπὶ τῶν ἐγκληματικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν χρηματικῶν
τις ἀναγκάζεται μαρτυρεῖν. ὑπέχεις δὲ τὰ εἰρημένα πρόσωπα
ἐν τῇ η'. καὶ ια'. διατ. τοῦ παρόντος tit. καὶ ἴσθι πρὸς τοῦ-
τοις, ὅτι οὐκ ἀναγκάζεται τις μαρτυρεῖν ἐν διαθήκῃ, ἀλλὰ
προσκαλεῖται ὁ θελὼν τοῦτο ποιεῖν, ὡς κείται βιβ. ε'. tit. κγ'.
διατ. κθ'. [Sch. c. II. 573.]

ἐν ταῖς χρηματικαῖς] Τοῦτο εἴρηται, ὡς ἐν τοῖς
χρόνοις τῆς προλαβούσης ιε'. διατ. τοῦ κ'. tit. τοῦ δ'. βιβ.
τοῦ κωδικοῦ, ἦτοι τοῦ προκειμένου tit. κεφ. λη'. μὴ ἀναγκά-
ζομένων τῶν προσώπων ἐν ταῖς χρηματικαῖς δίκαις μαρτυ-
ρεῖν. ζῆται κεφ. λβ'. καὶ κε'. ἢ ὀμνύνειν, ὡς οὐκ ἐπίσταται.
ζῆται καὶ βιβ. λε'. tit. ε'. κεφ. λ'. θεμ. ε'. [Sch. d. II. 574.]

Τοῦ Γαριδά. Ἀναγκάζονται καὶ ἐπὶ χρηματικῶν καὶ ἐγ-
κληματικῶν μαρτυρεῖν· οὐ πάντοτε δὲ, ἀλλ' ἐπὶ τῶν περι-
στατικῶν, ὡς ὅταν ἐκ τῶν μεγίστων ἀρχόντων ἔχη τις δίκαιον
κατὰ ἀνδρός πολὺ ὑποβεβηκότος, καὶ τοῦ ἀρχόντος τὴν δυνα-
στείαν δεδιότες οἱ μαρτυρῶν ἀναποδίζωσι πρὸς τὴν μαρτυρίαν.
τότε γὰρ ὁ δικάζων ἀναγκάζει αὐτοὺς μαρτυροῦσαι ἢ ἐπίσταν-
ται, ἢ ὀμῶσαι, ὡς οὐκ ἐπίστανται. ἐπεὶ οὖν οὐ δυνατὸν λέγειν
καθόλου, καὶ ἐπὶ τῶν ἐγκλημάτων ἴκοντας μαρτυρεῖν· εὐρίσκει-
ται γὰρ ὁ κατηγορῶν κατὰ πολὺ πλεονεκτῶν τοῦ φερόντος,
εἴγε οἷτος μὲν ἴκοντας παρᾶγει μαρτυρίας, ὁ δὲ ἐναπόκλειστος
ὢν τοῦτο οὐ δύναται ποιεῖν, καὶ οἴχεται καὶ ὁ κρινὼν ὁ λέ-
γων, θάλλονται οἱ ἐναγόμενοι, ὅπερ ὁ νόμος οὐ βούλεται,
ἀλλὰ ὡς οὕτως οὕτω φησὶν· οἱ βολόμενοι κατηγορεῖν ἐνπροπέτις
ἔχοντες τὰς ἀποδείξεις οὕτω κατηγορεῖσθαι. εὐπροπέτις δὲ

strumentum, quod trium testium subscriptionem habeat,
contenti sumus tribus testibus, qui in instrumento con-
tinentur. Sic intellige, quod hoc loco dicitur, non ut
quidam, qui praeter testes in instrumento adhibitos
alios tres extrinsecus testes exigunt. Verum quaere et
cap. 28. et ibi Antiquos. Et lege et Anatolium partim
sic dicentem. Post haec ipse ostendat, an cognatus sit.
Ostendat autem vel per testes, vel per instrumenta et
testes tres, vel per instrumentum tantum, si hoc potest
sufficere.

Quaere lib. 22. tit. I. cap. 10. quo dicitur: census et
monumenta publica testibus potiora sunt.

9) quodsi instrumentum tale sit] Puta par-
codex, vel matrix, vel iudiciale

10) si quis in actis] Deposuerit nuda voce.

Excusationem habens. Quaere cap. 8. et 40. quod
testes, qui subscripserunt, etiam inviti post subscriptionem
testimonium dicunt.

11) et in instrumento] Ex scripto. Anatolius.
Si quis vero, cum in civitate esset, vel in suburbano
suo, testimonium ex scripto alicui perhiberit, vel de-
positionem fecerit, evocetur sine ullo impendio, et tes-
timonium suum confirmet. Sin minus, omnium iniquis-
simus existimabitur, qui eius testimonio fidem adhibuit.

XL. Constitutio praecipit, ut non tantum in L. 16.
criminalibus causis¹⁾, verum etiam in civilibus²⁾ C. IV. 20.

unusquisque testimonium dicere cogatur cum iureiu-
rando de his, quae scit, exceptis his, qui lege pro-
hibentur³⁾ testimonium dicere, et viris illustribus⁴⁾,
quique supra eos sunt, nisi divina iussio intercedat.
Et si quidem praesentes sint in regia urbe, viva voce
testimonium dicant. Sin autem absint⁵⁾, mittantur
ad eos procuratores partium⁶⁾, ut dicant, quae sciant,
vel iurent, se nihil scire: eisdem scilicet personis
etiam in depositionibus, quae in actis⁷⁾ fiunt, ex-
ceptis. Omnes autem de his interlocutiones et pro-
ductiones sine ullo testium impendio fiant.

1) non tantum in criminalibus causis] Non solum in criminalibus causis, sed etiam in civili-
bus testimonium dicere quis cogitur. Excipias personas
const. 8. et 11. huius tituli memoratas. Et scias prae-
terea, non cogi quem in testamento testimonium dicere,
sed advocari ab eo, qui hoc facere velit, ut habetur
lib. 6. tit. 23. const. 29.

2) in civilibus] Hoc dicitur, quod tempore prae-
cedenti 15. const. tit. 20. lib. 4. Codicis, seu tituli pro-
positi cap. 38. non cogebatur quis in civilibus causis
testimonium dicere, (quaere cap. 32. et 25.) vel iurare,
nihil se scire. Quaere et lib. 35. tit. 5. cap. 30. them. 5.

Garidae. Coguntur tam in causis pecuniariis, quam
criminalibus testimonium dicere: nec vero semper, sed
in fortuitis, ut cum quis maiorum magistratum ius
habuerit adversus hominem multo inferiorem, et testes
potentia magistratus terrii testimonio dicendo advocati
fuerint. Tunc enim iudex cogit eos testimonium dice-
re de his, quae sciant, aut iurare, se nihil scire. Ita-
que in universum dici non potest, etiam in criminibus
invitos testimonium dicere: alioquin multo melior esset
conditio accusatoris, quam rei, si quidem ille invitos
etiam testes produceret, hic vero inclusus id facere non
posset: et fieret contra iuris regulam, quae dicit, reorum
maiolem esse favorem, quod lex non patitur, sed nomi-
natum ita ait: Qui accusare volunt, paratas habeant

ο) Supple ε'. p) L. 16. C. h. t. iisdem verbis legitur in Syn. p. 225. Brevissime argumentum exhibet Harm. I. 6. §. 5. q) Syn. addit: ἢ ὀμνύνειν, ὡς οὐκ ἐπίσταται. r) Syn. addit τε, Leuncl. in marg. γε. s) Syn. ἐπομόσασθαι. t) Syn. addit τοῖς.

λέγομεν τὰς διὰ μαρτύρων ἢ συμβολαίων, οὐχ ἵνα μετὰ τῆν ἐναρξιν τῆς δίκης ἀκοντίας καὶ μὴ βουλομένους τῇ ἰσχύϊ τοῦ δικαστοῦ παρῶγει μάρτυρας. [Sch. d. II. 574.]

Ὁ γὰρ ἦν τὸ πάλαι ἐπὶ τῶν ἐγκλημάτων, τοῦτο νῦν ἡ διάταξις ἐθέσπισε καὶ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν χρηματικῶν. [Sch. d. II. 574.]

τῶν ἀπὸ νόμου κωλυομένων] Τυχὸν ἐπισκόπων ἢ τῶν οἰκειῶν μαρτύρων, καὶ τῶν λοιπῶν τοιοῦτους ὁμοίων, ὡς ἔγνωσ ἐν τῷ θεμ. γ. τοῦ κ. κερ. τουτέστιν, ὅσοι μεσάσωσι· οὐδὲ γὰρ δεῖ τοῦτους προσερχθῆναι, ἐπειδὴ πολ- λάκις τινὰ ἐπίσταται πρὸς βλάβην ἑκατέρου μέρους, καὶ ἀναγκάζονται μετὰ τὸν ὄρκον καὶ κατὰ¹⁾ καλέσαντος αὐτοῦ εἰς μαρτυρίαν εἰπεῖν. [Sch. e. II. 574.]

τῶν ἀνιόντων καὶ τῶν κατιόντων, καὶ τῶν πατρῶων καὶ τῶν ἀπελευθέρων, τῶν ἀτίμων, καὶ πλαστογράφων. [Sch. e. II. 574.]

καὶ τῶν ἰλλουστρίων] Οἱ τοιοῦτοι καὶ ἐξκουσατέον- ται, ὅτε μὴ ἐγγράφως ἐν ἐκμαρτυρίαις κατέθεντο· τότε γὰρ ἀκοντες οὐκ ἀναγκάζονται. εἰ δὲ οὕτως ἀγράφως κατέθεντο, προσετίθε δὲ ὁ βασιλεὺς μαρτυρῆσαι αὐτοὺς καὶ ἀκοντας, οὐκ ἀφελῆσει αὐτοὺς τὸ λέγειν, ὅτι οὐκ ἐγγράφως κατέθεντο, ἀλλὰ ἀναγκάζονται καὶ ἀκοντες ἂ οἴδασι μεθ' ὄρκου μαρτυ- ρεῖν. οἱ μεσάζοντες τισιν ἐν πράγματι οὐ μαρτυροῦσιν αὐτοῖς περὶ αὐτοῦ τοῦ πράγματος. τοῦτο νόει, εἰ μὴ ἄρα ἐκεῖνοι θελήσῃσι, κατὰ τὴν διαστικὴν τῆς ἡ. νεαρῶς. [Sch. f. II. 574. sq.]

εἰ δὲ ἀπολιμπάνονται] Ἐὰν οὐ πάρεσιν οἱ μαρτυ- ρεῖν ὀφείλοντες, μαρτυρείτωσαν ἐπὶ τοῦ κατὰ χώραν²⁾ παρόν- των τῶν δύο μερῶν, ἢ τῶν ἐντολέων³⁾ αὐτῶν, καὶ εἴ τι εἴ- πως, μένει ἐρωτημένον. [Sch. g. II. 575.]

Σημειῶσαι, ὅτι τὰ εἰρημένα οὐ προβαίνει ἐπὶ τῶν ἰλλου- στρίων. ἀνάγνωθι καὶ τὴν ἡ. διατ. τοῦ παρόντος τιτ. καὶ ἰστέον, ὅτι φησὶν ἡ ἡ. νεαρῶ κερ. θ. ὅτι τοῦ ἐνός μέρους μετακληθέντος καὶ μὴ θελήσαντος συνεῖναι ἐπὶ τῇ γενομένῃ τῶν μαρτύρων πράξει, ἄτακτον μέρος μετὰ διαμαρτυρίαν κα- λῶς πράττει μονομερῶς. [Sch. g. II. 575.]

Ἄρα οὖν ἐν τῇ ἰε. διατ. ἐκουσίαν ὀφείλομεν νοεῖν τὴν τῶν συγκλητικῶν μαρτυρίαν; ἀνάγνωθι τῶν διγ. βιβ. α. τιτ. θ. διγ. ιβ'. ὁ φησὶν ἀπὸ πατριῶν ἕως ἰλλουστρίων εἶναι οἱ συγκλητικοί, καὶ οὗτοι μόνου βουλήν ἐν τῇ συγκλήτῳ δύνανται λέγειν. [Sch. g. II. 575.]

στὲλλεσθαι τοὺς τῶν μερῶν ἐντολέας] Ἰστέον, ὅτι ἐπὶ μόνων⁴⁾ τῶν χρηματικῶν, ὅτε ἀπολιμπανονται οἱ μάρτυρες, στέλλονται οἱ τῶν μερῶν ἐντολεῖς πρὸς τοὺς μάρ- τυρας, ἐφ' ᾧ καταθέσθαι ἄπερ οἴδασιν· ἐπὶ τῶν ἐγκλημα- τικῶν οὐκ. αὐτοπροσώπως γὰρ οἱ μάρτυρες ἐρωτῶνται⁵⁾, ὡς τοῦ παρόντος βιβ. καὶ τιτ. κερ. γ. θεμ. γ. [Sch. h. II. 575.]

Τουτέστιν, ὅτε μὴ ἐνδημιούντων τῶν μαρτύρων στέλλονται ἐντολεῖς ἐπὶ τοῦ κατὰ χώραν δικάζοντος⁶⁾, ἄπερ ἐπίσταται. τὸ αὐτὸ καὶ περὶ συμβολαίων βιβλίῳ δ. τίτῳ κ. κερ. ἡ. [Sch. h. II. 575.]

ἐν ὑπομνήμασι] Σημειώσῃσι. τῆς γενομένης, ὅτε ἀπῶσιν οἱ μάρτυρες καὶ σταλώσιν⁷⁾ οἱ ἐντολεῖς ἑκατέρου τοῦ μέρους. [Sch. i. II. 575.]

Τυχὸν γὰρ συνεδριάζοντες ἐπὶ δικαστηρίῳ τινὲ ἐξκουσάτοι ὄντες ἐν σημειώσει ἐτέθησαν. οὐδὲ οὗτοι ἀκοντες μαρτυροῦσι. [Sch. i. II. 575.]

Ὁ ὑπογράφας ἐν οἰσθήποτε συμβολαίῳ ἀναγκάζεται ἂ οἶδε περὶ τῆς ἰδίας ὑπογραφῆς λέγειν. καὶ εἰ φαίη, ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ ὑπογραφή, δεχόμεθα αὐτήν. εἰ δὲ εἴπῃ, αὐτοῦ μὴ εἶναι, τιμωροῦμεθα τὸν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ταῦτο, προφέροντα, ἀπειλοῦντες αὐτῷ ἔκπῳσιν τῆς δίκης. καὶ ἀναγνωθι τὸ ε. κερ. τοῦ β. τιτ. τοῦ κβ. βιβ. [Sch. i. II. 575. sq.]

L. 17. C. IV. 20. μ. Ὁ²⁾ προάγων μάρτυρας ἐν τινὶ δίκῃ, ἐὰν ὕστερον ἐν ἑτέρᾳ δίκῃ κατ' αὐτοῦ προφέροιτο³⁾, μὴ ἔχῃτω ἐξουσίαν παραιτήσασθαι αὐτοῦς, τυχὸν ὡς εὐτελεῖς, ἢ τι⁴⁾ τοιοῦτον. εἰ μόντοις δεικνύσιν ἐν τῷ μεταξύ ἢ ἔχθραν γενομένην⁵⁾ αὐτῷ, δεκτὴν τοῖς νό-

tt) Adde τοῦ ante καλέσαντος. u) Fabr. in marg. adde δικάζοντος. v) Sic lego. Fabr. ἐντολεῶν. w) Sic lego. Fabr. μόνον. x) Sic lego. Fabr. ἐρωτῶνται. y) Fabr. in marg. adde ἐφ' ᾧ καταθέσθαι. yy) Fabr. στελλῶσιν. z) L. 17. C. h. t. legitur in Syn. p. 225. et usque ad καὶ τοῦτο ποιῶ apud Harm. I. 6. §. 24. a) Harm. φέροιντο. b) τι deest in Syn. c) Harm. γενημένην.

probationes, et sic accusationes instituant. Paratas au- tem dicimus probationes per testes aut instrumenta, non ut post coeptam litem invitos et nolentes auctoritate iudicis testes producat.

Nam quod olim obtinebat in criminibus, hoc ipsum et in causis pecuniariis constitutio sanxit.

3) qui lege prohibentur] Puta episcopis et testibus domesticis, et reliquis his similibus, ut didici- sti them. 3. cap. 21. hoc est, mediatoribus: hi enim tes- tes producendi non sunt, quia plerumque quaedam ad damnum utriusque partis sciunt, et cogentur, etiam post iusiurandum praestitum adversus eum, qui eos ac- civisset, testimonium dicere.

Exceptis adscendentibus et descendantibus, et patro- nis, et libertis, et ignominia notatis, et falsariis.

4) et viris illustribus] Eiusmodi personae etiam excusantur, cum sine scripto in testationibus de- posuerunt: tunc enim inviti non coguntur. Quodsi sine scripto deposuerint, princeps autem eos quoque invitos testimonium dicere iusserit, non proderit eis, si dicant, se sine scripto deposuisse, sed coguntur etiam inviti cum iureiurando, quae sciunt, dicere. Mediatores quo- rundam in negotio testimonium his non dicunt de eod- em negotio. Hoc intellige, nisi illi voluerint, secun- dum distinctionem Novellae 90.

5) sin autem absint] Si testimonium dicturi praesentes non sint, testimonium perhibeat apud iudi- cem provinciae coram utraque parte, vel eorum procura- toribus, et quod dixerint, ratum manet.

Nota, ea, quae supra dicta sunt, locum non habere in viris illustribus. Lege et const. 18. huius tit. Et sciendum est, Novella 90. cap. 9. dici, si altera pars evocata testium productioni adesse noluerit, adversarium post testationem altera quoque parte absente testes recte producere.

An vero in constitutione 15. voluntarium illustrium testimonium intelligere debemus? Lege lib. 1. Dig. tit. 9. dig. 12. quo dicitur: Senatores sunt a patriciis usque ad illustres, et hi soli in Senatu sententiam dicere pos- sunt.

6) mittantur ad eos procuratores par- tium] Sciendum est, in pecuniariis tantum causis, si testes absint, mitti procuratores partium ad testes, ut deponant, quae sciunt: nec vero in criminalibus. Nam ipsi testes interrogantur, ut huius lib. et tit. cap. 3. them. 3.

Hoc est, cum absentibus testibus mittuntur procura- tores ad iudicem provinciae, ut deponant, quae sciunt. Idem et de instrumentis lib. 4. tit. 21. cap. 18.

7) in actis] Adnotationibus. Depositionibus factis, cum testes absint, et mittuntur procuratores utriusque partis.

Fortasse assidentes in iudicio quodam, eoque no- mine excusati in adnotatione deposuerunt. Nec hi in- viti testimonium dicunt.

Qui cuilibet instrumento subscripsit, cogitur quae scit de subscriptione sua dicere. Et si dicat, suam esse subscriptionem, eam admittimus. Sin autem suam esse neget, coercemus eum, qui pro se id producit, mi- nantes ei causae amissionem. Et lege cap. 5. tit. 2. lib. 22.

XII. Qui testes in lite quadam producit¹⁾, si postea in alia lite adversus eum producantur, licen- tiam non habeat eos recusandi, puta quod viles sint, vel quid eiusmodi. Si tamen ostendat, medio tem- pore vel inimicitias emersisse, quas leges admittant²⁾,

μοις, καὶ ποιοῦσαν ὑπόπτους τοὺς μάρτυρας, ἢ πολ-
λάκις ἐλεγχθεῖν^{d)} φανερώς ἐπὶ λήμματι^{e)} χρημάτων,
ἢ ὑποσχέσει^{f)} γενομένην τὴν μαρτυρίαν, ἐξέστω αὐτῶ
παρατεῖσθαι τοὺς μάρτυρας. εἰ δὲ καὶ δύναται ψευδῆ
τὰ παρ' αὐτῶν λεγόμενα δεῖξαι, καὶ τοῦτο ποιεῖτω.
τοῦτο γὰρ μόνον εἶπεν ἡ διάταξις, μὴ δύνασθαι αὐ-
τοὺς παρατεῖσθαι^{g)}, οὐ μὴν ἵνα καὶ πάντως πι-
στεύσωσι^{h)} τῇ τούτων φωνῇ.

ὁ προάγων μάρτυρας] Θεόδωρος. Οὐ δύναται
τινες παραγράφουσαι, οὓς ἐφθίσαν προσαγαγόντες ἐν ἄλλῃ
δικῇ ὑπὲρ αὐτῶν μαρτυρησάντας· εἰ μὴ ἄρα προφανῶς ψευδῆ
λέγουσιν, ἢ ἐπὶ χρημάτων μαρτυροῦσιν. ἀνύγνωθι καὶ τὴν
μθ. νεοῖαν φάσκουσαν, μὴ ὀφείλειν τὸν προσφέροντα ὑπὲρ
αὐτοῦ ιδίόχειρον, τοῦτο ἐκβάλλειν καὶ παραγράφουσαι. δια-
τῆς παρουσίας διατάξεως φαίνεται μὴδὲν ὑγιᾶς λέγων, ὅς ἐν τῇ
τοῦ κγ. κεφ. ἐρημνεία λέγει δεκτὸν ὑπὲρ αὐτοῦ γὰρ καὶ κατὰ
τοῦ αὐτοῦ οὐ δεχόμεθα λέγειν τὸν αὐτόν, ὡς νῦν μὲν ἐν
τούτῳ τῷ δικαστηρίῳ κατ' αὐτοῦ, νῦν δὲ ἐν ἑτέρῳ ὑπὲρ αὐ-
τοῦ λέγειν ἦτοι μαρτυρεῖν ἐθέλοντα. καὶ μὴ πλανηθῆς ἀπὸ
τοῦ Παλαιοῦ. [Sch. k. II. 576.]

δεκτὴν τοὺς νόμοις] Ἴτοι κεφαλικὴν ἔχθραν, οὐ
ψιλὴν ἀμφισβήτησον. [Sch. l. II. 576.]

ποιοῦσαν ὑπόπτους] Τουτέστιν, ἐξ ἧς τοὺς μάρ-
τυρας ἐκβάλλουσαι οἱ νόμοι προσταττουσίν. [Sch. m. II. 576.]

μβ. Οἱⁱ⁾ ἐγγράφως ὁμολογήσαντες χρεωστῆν,
οὐκ εὐχερώς ἀκούονται λέγοντες, ἢ ὅλον τὸ χρέος, ἢ
μέρος αὐτοῦ καταβεβληκέναι ἀγράφως ἐπὶ μαρτύρων.
ἐὰν οὖν μὴ πέντε μάρτυρες ἀξιόπιστοι παρήσαν^{k)} ἐν
τῇ ἀγράφῳ καταβολῇ, καὶ ἐναμότως κατὰθῶνται, ὡς
παρόντων αὐτῶν κατεβλήθη τὸ χρέος, ἢ κατὰθεσις
τῆς^{l)} καταβολῆς παρὰ τοῦ δανειστοῦ γέγονεν, οὐκ ἄλ-
λως^{m)} ἐστὶν εὐπρόδεκτος ὁⁿ⁾ καταβολὴν ἀγραφῶν λέ-
γων γεγενῆαι. εἰδότες οὖν ἅπαντες τοῦ νόμου τὴν
δύναμιν, μὴ ἄλλως ἢ τὸ πᾶν χρέος καταβαλλέτωσαν,
ἢ μέρος αὐτοῦ, εἰ μὴ ἐγγραφῶς αὐτοῖς ἀποδείξωσι γέ-
νηται, ἢ πέντε μάρτυρες ἀξιόπιστοι καὶ^{o)} μὴ εὐτε-
λοῖς πάρεσι τῇ καταβολῇ ἢ τῇ καταθέσει. εἰ δὲ γέ-
γονεν μὲν αὐτοῖς^{p)} ἀποδείξωσι ἐγγραφῶς, κατὰ δὲ τυχῆ-
ρὰν περίστασιν, ἢ ἐμπροσμίῳ τυχόν, ἢ ναυαγίῳ, ἢ
ἄλλως πῶς ἀπώλετο^{q)}, ἐξέστω τότε τοῖς καταβεβλη-
κόσιν ἀποδεικνύειν, ὡς ἀπώλετο ἢ γενομένη αὐτοῖς
ἐπὶ τῆς^{r)} καταβολῆς ἀσφάλεια, καὶ μὴδὲν ἐκ τῆς
τοιαύτης ἀπωλείας [ζημίαν]^{s)} ζημιούσθωσαν.

οἱ ἐγγράφως ὁμολογήσαντες] Οὐκ ἄρα οὖν ὁ ἐγ-
γράφως χρεωστῶν πιστεύεται, ἀγράφως λέγων καταβαλεῖν. καὶ
ζητεῖ βιβ. κγ. τίτλῳ α'. κεφ. λς. καὶ τὴν εἰς αὐτὸ τοῦ
Θαλελαίου παραγραφὴν. [Sch. n. II. 576.]

πέντε μάρτυρες] Οἶμαι διὰ τοῦτο, ἵνα μὴ πολλάκις
ὑποβολιμαῖος τις ὢν ὁ καταιθέμενος λάθῃ. καὶ ζητεῖ κεφ. μς.
περὶ τῶ τέλῃ. [Sch. o. II. 576.]

ἀξιόπιστοι] Εὐτελοῦς περὶ τὴν προαίρεσιν νοεῖται, οὐχὶ
περὶ τὴν οὐσίαν· συμβαίνει γὰρ τινα καὶ σύμμετρον ἔχοντα
τὴν οὐσίαν μὴ ἀνέχεσθαι ψευδασθαι. ἀκούσι δὲ δύο μάρ-
τυρες τῷ δανεισμένῳ, ὡς εἴρηται ἐν τῷ β. κεφ. τοῦ παρόν-
τος τιτ. [Sch. p. II. 576.]

ὡς ἀπώλετο ἢ — ἀσφάλεια] Θεόδωρος. Διὰ μαρ-
τύρων. ἐπεὶ δὲ μὴ πρόσκειται μαρτύρων ἀριθμὸς, ἀκούσι
δύο εἰς ἀπόδειξιν, ὡς φησι βιβ. κβ. τῶν διγ. τίτλῳ ε. διγ.
ιβ. ἦτοι τοῦ παρόντος βιβ. καὶ τιτ. κεφ. ιβ. [Sch. q. II. 576.]

Τὸ κατὰ πόδας διὰ πέντε μαρτύρων φησὶ ἀποδεικνύειν·

et quae suspectos reddant³⁾ testes, vel liquido probatum fuerit, testimonium data vel promissa pecunia dictum fuisse, liceat ei testes recusare. Sed et si ab iis dicta falsa esse probare poterit, id quoque faciat. Hoc enim tantum constitutio dixit, non posse eos recusari, nec vero omnino voci eorum credendum esse.

1) qui testes — producit] Theodorus. Qui testes pro se iam produxit in alia lite, eosdem excipere non potest: nisi evidenter falsa dicant, vel pecunia corrupti testimonium perhibeant. Lege et Novellam 49. dicentem, eum, qui pro se instrumentum sua manu conscriptum protulerit, non posse idem reiicere et excipere. Ex hac constitutione constat, errare eum, qui in interpretatione cap. 23. ait, eum admittendum esse: non enim eundem pro eodem et adversus eundem testimonium dicere admittimus, ut nunc quidem in hoc iudicio adversus eum, nunc vero in alio pro eo testimonium dicat. Nec te decipiat Antiquus.

2) quas leges admittant] Id est, inimicitias capitales, non nudam contentionem.

3) quae suspectos reddant] Id est, propter quas leges iubent testes removeri.

XLII. Qui in scriptis confessi sunt¹⁾ se debere, non facile audiuntur, si dicunt, se vel totum debitum, vel partem eius sine scripto testibus adhibitis solvisse. Itaque nisi quinque testes²⁾ idonei³⁾ solutioni sine scriptis factae praesentes adfuerint, et cum iureiurando deposuerint, se coram debitum solutum, vel a creditore depositionem solutionis factam esse, non admittendus est, qui sine scripto solutionem factam esse dicit. Omnes igitur legis potestatem scientes non aliter vel totum debitum, vel partem eius persolvant, nisi vel securitatem in scriptis accipiant, vel quinque testes idonei non viles solutioni vel depositioni adsint. Sin vero facta quidem per scripturam securitas sit, fortuito autem casu, puta incendio, vel naufragio, vel aliter perierit, tunc liceat iis, qui solverunt, probare, apocham esse amissam⁴⁾, nullumque ex eiusmodi amissione damnum patiantur.

L. 18.
C. IV. 20.

1) qui in scriptis confessi sunt] Ei ergo, qui in scriptis debet, non creditur, si dicat, sine scriptis se solvisse. Et quaere lib. 23. tit. 1. cap. 36. et ad id Thalelaei adnotationem.

2) quinque testes] Ob id opinor, ne qui deponit, si forte suspectus sit, lateat. Quaere cap. 46. circa finem.

3) idonei] Vilis intelligitur ob propositum, non ob facultates: interdum enim accidit, ut etiam qui modicas facultates habeat, non sustineat mentiri. Sufficiunt autem duo testes ei, qui mutuam pecuniam accepit, ut dicitur cap. 2. huius tituli.

4) apocham esse amissam] Theodorus. Per testes. Quoniam autem numerus testium adiectus non est, sufficiunt duo ad probationem, ut ait liber 22. Digest. tit. 5. dig. 12. seu huius lib. et tit. cap. 12.

Τὸ κατὰ πόδας ait, per quinque testes probari: et

d) Syn. Harm. ἐλεγχθῆ. e) Syn. λήμματων. f) χρημάτων ἢ ὑποσχέσει deest apud Harm. g) Syn. παρατεῖσθαι. h) Syn. πιστεύομεν. i) L. 18. C. h. t. legitur in Syn. p. 225. sq. Usque ad ὁ καταβολὴν ἀγραφῶν λέγων γεγενῆαι habet et Harm. III. 5. §. 82. Argumentum pro parte tradit Schol. i. ad Basil. XXII. 1. cap. 64. Fabr. T. III. p. 72. et Attal. tit. 16. §. 19. k) Sic lego. Fabr. παρείσαν. Syn. πάρεσιον. Harm. παρῶσιν. l) τῆς deest in Harm. m) Syn. Harm. inserunt τις. n) ὁ deest apud Harm. o) καὶ deest in Syn. quae postea habet πάρεσιον. p) αὐτοῖς deest in Syn. q) Sic Syn. Fabr. ἀπώλετο. r) ἐπὶ τῆς deest in Syn. s) ζημίαν, quod Fabr. habet, nec tamen Syn. uncis inclusi, utpote supervacaneum.

καί φησιν ὁ Θαλέλαιος, οὐ πάντως πέντε, ἀλλὰ καὶ διὰ δύο. ἔνθα γὰρ φησιν ὁ νόμος ἀπόδειξιν διὰ μαρτύρων, μὴ εἶπη δὲ τὸν ἀριθμὸν, ἀκούσι δύο, ὡς εἴρηται ἐν τῷ ιβ'. κεφ. τούτου τοῦ τίτλου. [Sch. q. II. 576.]

Νομίζω, ὅτε ἔγγραφόν ἐστὶ τὸ χρῆος καὶ ὁ δανεισάμενος λέγων καταβολὴν τοῦτο, ἔγγραφον εἰσάγει καταβολὴν ἢ κατάθεσιν. καὶ πρόσθετος καὶ τῆ διατάξει λεγούσῃ, οἱ ἔγγραφως ἀμολογησάντες χρεωστῆν. ὅτε δὲ ἄγραφόν ἐστὶ τὸ χρῆος, οὐ συνορῶ, οἷον οὐκ ἀκουσθήσεται ὁ χρεώστης δεικνύων δι' ἀγράφων τριῶν μαρτύρων ἢ καταβολὴν, ἢ κατάθεσιν τοῦ δανειστοῦ. ὁ γὰρ νόμος αἰεὶ κατὰ σύγκρισιν τὴν πρὸς τὰ ἔγγραφα τὸ ἄγραφον ὑποβιβάζει, καθὼς ἐκ τῆς παρουσίας διατάξεως δεικνύται. ὅτε δὲ ἐπιλείπει τὸ ἔγγραφον, ἢ ἄγραφως ἀπόδειξις ἔσται^{ss)} παραδεκτῆ. ζῆτει κεφ. με'. θεμ. β'. καὶ γ'. ἀρα καὶ ἐπὶ τῆς ἔγγραφου καταθέσεως πέντε μαρτύρας ὀφείλομεν ζητεῖν, ἢ ἀκούσι καὶ τρεῖς; πάντως γὰρ ὁ νόμος ὁ διὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς ἀγράφου καταβολῆς, ἐπὶ τῆς ἀγράφου καταθέσεως ἐξήγησε καὶ ε. μαρτύρας, διὰ τὸ μὴ κατὰ τῶν ἔγγραφων ἰσχυεῖν τὰ ἄγραφα. ὅτε δὲ καὶ τὸ χρῆος, ἔγγραφόν ἐστὶ, καὶ ἢ τῆς καταβολῆς κατάθεσις ἔγγραφως, οὐ συνορῶ, δι' ὃν λόγον ἀποδοκιμασθήσεται ἢ διὰ τριῶν μαρτύρων ἔγγραφως κατάθεσις, τοῦ αὐτοῦ δικαίου καὶ τῆς αὐτῆς δυνάμεως οὐσα, καὶ μὴ κατὰ τὴν πλεονεκτουμένην. [Sch. q. II. 576. sq.]

L. 19. C. IV. 20. μγ'. Ἐάν^{t)} ἐπὶ χρηματικῇ ὑποθέσει ἀκουσίως τις ἔλκηται πρὸς μαρτυρίαν, εἰ μὲν αὐτὸς ἐκουσίως ἐγγνητὴν βούλεται δοῦναι τῆς ἑαυτοῦ παραστάσεως, διδόντω. μὴ βουλόμενος δὲ παρασχεῖν ἐγγνητὴν, μὴ ἐμβαλλέσθω δεσμοτηρίῳ, ἀλλ' ἐπομνύσθω μόνον, οὗ παραγίνεται. εἰ γὰρ ἐπὶ πάσῃ τῇ δίκῃ πιστεύομεν δι' ὄρκου τοῦ μάρτυρος, πολλῶν μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ παρουσίας ἠμύνων ὀφείλει πιστεύεσθαι. ἵνα δὲ μὴ παρεκτείνωνται οἱ μάρτυρες ἐν ταῖς ὑπὲρ τῶν ἄλλοις συμφερόντων δυσχεραίαις, μὴ ἀναγκαζέσθωσαν^{u)} παραφυλάττειν τὸ δικαστήριον, εἰ μὴ ἐπὶ μόνων δέκα καὶ πέντε ἡμέρας μετὰ τὴν προσαχθεῖσαν αὐτοῖς ὑπόμνησιν ψηφίζομένας. ἀλλὰ προνοεῖτωσαν δικασταὶ δέχεσθαι τὴν διάγνωσιν, ἐφ' ἣν χρεῖα γέγονε τῆς τῶν μαρτύρων καταθέσεως, ἐξουσίαν ἔχοντες καὶ ἐν ἀπουσίᾳ θατέρου μέρους δέχεσθαι αὐτῶν μαρτυρίαν, μόνον εἰ τὸ ἕτερον μέρος ὑπομνησθὲν παρὰ τῶν ἐκβιβαστῶν τῆς υποθέσεως οὐκ ἠθέλησε παραγενέσθαι. παρατερουσῶν δὲ πέντε καὶ δέκα ἡμερῶν ἀναχωρεῖτωσαν οἱ μάρτυρες τοῦ δικαστηρίου, καὶ μηκέτι εἰς δευτέραν ἐλθέσθωσαν μαρτυρίαν. εἰ δὲ αὐτὸς ὁ δικάζων ὑπέσθηται τὴν διάγνωσιν ἢ τοὺς μάρτυρας δέξασθαι, οἰκοθῆν ἀναπληροῦτω τὴν ἐντεῦθεν συμβῆσαν θατέρῳ τῶν μερῶν ζημίαν.

ἔάν ἐπὶ χρηματικῇ ὑποθέσει] Θεόδωρος. Οἱ καλούμενοι μαρτυρεῖν ἐπὶ χρηματικῇ δίκῃ ἐγγύας διδόντων· εἰ δὲ τούτων ἀποροῦσιν, ἐξομαρτύνονται, ὅτι παραγίνονται ἐπὶ τῷ λέγειν, ἢ ἴσασιν. ἀρα οὐκ ἐπὶ τῶν ἐγκληματικῶν οὐδὲν εἴρηται αὐτῇ τῇ διατάξει, ἀλλὰ περὶ μόνων τῶν χρηματικῶν, ἐν οἷς καὶ γέγονεν ἡ καινοτομία εἰς τὸ ἐλκεσθαι τοὺς μαρτύρους καὶ πρὸς ἀνάγκης παρὰ τὸν παλαιὸν νόμον· τὸ γὰρ παλαιὸν οὐδεὶς ἐξ ἀνάγκης εἰς χρηματικὴν δίκην ἔμαρτύρει. [Sch. r. II. 577.]

ἐπὶ μόνων δέκα καὶ πέντε ἡμέρας] Οἱ μαρτυροῦντες ἐπὶ χρηματικῶν αἰτιῶν οὐκ ἀναγκάζονται προσμεῖναι τῷ δικαστηρίῳ πλέον τῶν ιε. ἡμερῶν. ἴσθι δὲ ἐξωθεν, ὡς κεῖται βιβ. ζ'. tit. ξβ'. διατ. σ'. ὅτι λαμβάνουσι καθ' ἑσθ' ἄς διατρίβουσιν ἡμέρας δαπανήματα παρὰ τῶν προσαχθέντων αὐτοῦς κρίσει τοῦ δικαστοῦ. [Sch. s. II. 577.]

Ὁ μόνον ἀναγκάζονται μαρτυρεῖν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἔχοντες πτυκτὴν ἢ δικαιοματιὰ συμβαλλόμενον, ἀναγκάζονται καὶ ἀκόντες ταῦτα ἐμφανίζειν, ὡς βιβ. κβ'. tit. α'. κεφ. π'. [Sch. s. II. 577.]

Σημείωσαι, ὅτι ἀπαιτούμενος δοῦναι ἐγγνητὴν καὶ μὴ τοῦτο ποιῶν φυλακῇ^{u)} ἐμβάλλεται. ζῆτει καὶ βιβ. ζ'. tit. η'.

Thalelaeus ait, non utique per quinque, sed etiam per duos. Nam cum lex de probatione per testes loquitur, nec numerum adicit, duo sufficiunt, ut dicitur cap. 12. huius tituli.

Puto, cum debitum scriptum est, et debitor, qui se solvisse dicit, solutionem vel confessionem scriptam profert. Et observa, quod ait constitutio, qui in scriptis confessi sunt, se debere. Cum autem debitum non scriptum est, non video, cur audiendus non sit debitor, qui solutionem aut confessionem creditoris tribus testibus sine scriptis probat. Semper enim lex comparative his, quae ex scripto fiunt, non scriptum opponit, ut ex hac constitutione patet. Cum autem scriptum deficit, probatio non scripta admittetur. Quaere cap. 45. them. 2. et 3. An et in confessione scripta quinque testes desiderabimus, vel etiam tres sufficient? Omnino enim lex tam in solutione non scripta, quam in confessione non scripta quinque testes exigit, ne quae sine scripto fiunt, potiora sint his, quae ex scripto. Cum autem et debitum in scriptis relatum est, et solutionis quoque confessio scripta est, non video, cur improbari debeat trium testium scripta depositio, cum eiusdem iuris eiusdemque potestatis sit, nec in aliquo deterioris conditionis.

XLIII. Si in causa pecuniaria¹⁾ invitatus quis ad testimonium trahatur, si quidem sua sponte satisfacere iudicio sistendi causa velit, satisfacet. Sin autem nolit satisfacere, non includatur carcere, sed iuret tantum, se adfuturum. Si enim pro tota lite iurando testis credimus, multo magis ei credendum est iuranti, se adfuturum. Ne autem testes protrahantur in difficultatibus pro alienis commodis, in iudicio permanere non cogantur, nisi quindecim tantum dies²⁾, a tempore factae iis admonitionis³⁾ computandos. Sed iudices provideant cognitionem suscipere, in qua testimonium necessaria fuit, et licentiam habeant, etiam alterutra parte absente⁴⁾ testimonium eorum accipere, si altera pars per executores litis⁵⁾ admonita venire noluerit⁶⁾. Praeterlapsis autem quindecim diebus testes a iudicio discedant, nec iterum evocentur testimonii dicendi causa. Sin autem iudex cognitionem distulerit, vel testes accipere frustretur, de suo resarciat⁷⁾ damnum inde illatum alterutri parti.

1) si in causa pecuniaria] Theodorus. Evocati, ut testimonium dicant in pecuniaria causa, satisfaciunt: vel si satisfacere non possint, iurent, se adfuturos, ut dicant, quae sciunt. Ergo de causis criminalibus nihil dicitur in constitutione, sed tantum de pecuniariis causis, in quibus etiam hoc innovatum est contra ius vetus, ut testes etiam inviti trahantur: nam olim in causa pecuniaria nemo ex necessitate testimonium dicebat.

2) quindecim tantum dies] Qui testimonium dicunt in causis pecuniariis, non coguntur in iudicio permanere ultra quindecim dies. Scias autem extrinsecus, ut habetur lib. 7. tit. 62. const. 6. testes in dies, quos permanent, sumtus officio iudicis consequi ab iis, qui eos producant.

Non solum testimonium dicere coguntur, sed et qui codicem vel instrumentum habent profuturum, ea exhibere et inviti coguntur, ut lib. 22. tit. 1. cap. 80.

Nota eum, a quo fideiussor petitur, in custodiam conici, si non det. Quaere et lib. 7. tit. 8. cap. 2. et

ss) Fabr. ἐσθται. t) Argumentum L. 19. C. h. t. brevissime tradunt Attal. tit. 16. §. 18. et Harm. l. 6. §. 17.

tt) Sic lego. Eabr. ἀναγκαζέτωσαν. u) Fabr. in marg. ἴσ. οὐκ.

κεφ. β. καὶ ὅτι ἀπὸ τῆς παρουσίας διατ. καὶ ἐπὶ τῶν χρηματικῶν ἀναγκάζονται μαρτυρεῖν γνωσκόντες τὴν ἀλήθειαν. [Sch. s. II. 577.]

Ἀηλοῦσι ἐν τοῖς αὐτοῖς διάγοντες τόποις· εἰ γὰρ ἐν ἐτέροις διαγούσιν, οὐδὲ ἔλκονται, ὡς εἴρηται ἐν τῇ ις'. διατ. τούτου τοῦ τίτ. [Sch. s. II. 578.]

μετὰ τὴν προσαχθεῖσαν αὐτοῖς ὑπόμνησιν] Ψηφίζομένων τῶν ἡμερῶν τοῖς μάρτυσι μετὰ τὴν ὑπόμνησιν τὴν προσερχθεῖσαν τῷ καθ' οὗ παρέχουσιν. [Sch. t. II. 578.]

Τουτέστιν, ἀφ' οὗ ὁ ἄρχων αὐτοὺς μετακαλέσεται. [Sch. t. II. 578.]

ἐν ἀπουσίᾳ θατέρου μέρους] Καὶ μηδαμῶς αὐτοῖς τοῖς δικασταῖς προσεδρεύοντος ἑνὸς μέρους. [Sch. u. II. 578.]

παρὰ τῶν ἐκβιβαστῶν τῆς ὑποθέσεως] Δεῖ οὖν αὐτοὺς ὑπομνησθῆναι ὅτι μὴ παραγενέσθαι, ἵνα τότε δυνήθῃ ὁ δικαστὴς μονομερῶς τὴν τῶν μαρτύρων δέξασθαι φωνήν. [Sch. x. II. 578.]

οὐκ ἢ θέλησε παραγενέσθαι] Μᾶλλον μὲν οὖν, εἰ τὸ ἕτερον μέρος πάρεσι, καθ' οὗ προφέρεται ἡ μαρτυρία, οὐκ ὀφείλει ὁ δικαστὴς ἐκεῖνον τοῦ μέρους μόνου παρόντος δέξασθαι τὴν μαρτυρίαν. συμβαίνει γὰρ πολλάκις, ὅτι ἐγὼ τυχὸν ὁ καλέσας τοὺς μάρτυρας, μαθὼν ἂ μὲλλοσι λέγειν, παραιτοῦμαι τὴν αὐτῶν μαρτυρίαν, καὶ ἀπολιμπάνομαι. [Sch. y. II. 578.]

οἴκοθεν ἀναπληρούτω] Ἴδού καὶ αὕτη ἡ αἰτία, ἐξ ἧς ὁ δικαστὴς λίτεμ σοῦμι ποιεῖ, καὶ καταναγκάζεται πληρώσαι τὴν τῷ ἐτέρῳ μέρει συμβᾶσαν ζημίαν. [Sch. z. II. 578.]

μδ'. Μαρτύρων ἐπὶ αἵρετοῦ δικαστοῦ καταθεμένων, καὶ μετ' ὀλίγον τῆς ὑποθέσεως εἰς ἕτερον δικαστήριον ἐξεταζομένης, ἐγένετο ζήτησις, εἰ δύναται κερῆσθαι τῇ τῶν μαρτύρων φωνῇ παρὰ τῷ δευτέρῳ δικαστῇ ἐκεῖνος, ὑπὲρ οὗ γέγονεν ἡ μαρτυρία. Ὅθεν ἡ διάταξις αὕτη παρακελεύεται, εἰ μέντοι^{vv)} ἐπὶ τῶν μαρτύρων ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει περὶ τοῦ αἵρετοῦ δικαστοῦ ῥητῶς συμπεφώνητο, τοῦτο κρατεῖν. εἰ δὲ μηδὲν περὶ τῶν μαρτύρων συνεφωνήθη, εἰ μὲν ἔτι περιέεισιν οἱ μάρτυρες οἱ ἐπὶ τῷ αἵρετῷ δικαστῇ καταθέμενοι, καὶ διαβάλλει τὴν τούτων κατάθεσιν ὁ διὰ τῆς φωνῆς αὐτῶν ἀδικούμενος, ἐξέστω τῷ ἐτέρῳ μέρει παράγειν ἐκ δευτέρου τοὺς μάρτυρας, μηδενὸς αὐτοὺς παραγομένου ὡς ἤδη πρότερον μαρτυρήσαντας. εἰ δὲ μὴ συγχωρεῖται τοὺς μάρτυρας ἀδῆς παράγειν, κατάθεσιν αὐτῶν λαμβανέτω, φυλαττομένης πάσης ἐννόμου δικαιολογίας τῷ ἐτέρῳ μέρει κατὰ τῆς τῶν μαρτύρων καταθέσεως. εἰ δὲ παρὰ τῷ αἵρετῷ δικαστῇ μαρτυρήσαντες ἐτελεύτησαν, πιστεῦσθω ἡ κατάθεσις αὐτῶν ὡς ταῖς ἀληθείαις παρ' αὐτῶν γινομένην. εἰ δὲ τινες μὲν ἐξ αὐτῶν εἰσὶν, ἄλλοι δὲ ἐτελεύτησαν, ἐπὶ μὲν τῶν περιόντων ἐκείτω τὴν ἐπιλογὴν ὁ τῇ μαρτυρίᾳ τούτων ἐναντιούμενος, εἴτε αὐτοὺς μόνον παραστήναι, εἴτε τὰς αὐτῶν καταθέσεις. ἐπὶ δὲ τῶν τελευτησάντων πιστεῦσθωσαν αἱ καταθέσεις αὐτῶν, ἔχοντος αὐτοῦ πᾶσαν εὐνομον παραγραφὴν ἀπέριον^{w)} κατὰ τῆς αὐτῶν καταθέσεως.

μαρτύρων] Θεόδωρος. Τὰ μαρτυρηθέντα παρὰ κομπρομισσαρίῳ δύναται καὶ παρὰ ὀρδιναρῷ προφέρεσθαι δικαστῇ, καὶ ἐν τῷ ῥέφῃ εἶσιν, εἴτε βούλεται τοὺς μάρτυρας αὐτοὺς παράγειν, εἴτε τὰς φωνὰς αὐτῶν θέλει κομῆσθαι. εἰ δὲ τι περὶ τούτων συνέδοξε, τὸ περὶ τούτου δοξάν κρατεῖ. μέμνησο τῆς ε'. διατάξεως τοῦ νε. τίτ. τοῦ β'. βιβ. τοῦ κωδικος, καὶ τελευτῶντων τῶν μαρτύρων δεχθῆναι τὰς ἐγγράφους τούτων φωνάς. [Sch. a. II. 578.]

Θαλειαιόν. Τοῦτο ἦν τὸ ζητούμενον. πολλάκις δύο τινὲς ἠγωνίσαντο παρὰ κομπρομισσαρίῳ καὶ προσεφέροντο μάρτυρας, καὶ τινα ἔλεγον, καὶ ἀελαμβάνοντο αἱ φωναὶ αὐτῶν ἐν τοῖς ἐγγράφοις· καὶ ἡ τοῦ κομπρομισσαρίου τελευτῶντος, ἡ

ex hac constitutione etiam in causis pecuniariis testes, qui norunt veritatem, cogi testimonium dicere.

Scilicet si in iisdem locis degant: nam si in aliis degant, non trahuntur, ut dictum est in const. 16. huius tituli.

3) a tempore factae iis admonitionis] Computandis diebus testibus post admonitionem oblata ei, adversus quem testimonium perhibent.

Id est, ab eo tempore, quo magistratus eos evocaverit.

4) alterutra parte absente] Et una parte ipsi iudicibus praestolari nolente.

5) per executores litis] Oportet igitur eos admoneri et abesse, ut iudex altera parte absente testimonium vocem accipere possit.

6) venire noluerit] Praesertim si altera pars adsit, adversus quam testimonium profertur, iudex non debet ea tantum praesente testimonium recipere. Nam plerumque contingit, ut ego, qui evocavi testes, non ignarus eorum, quae dicturi sunt, recusem eorum testimonium et absim.

7) de suo resarciat] Ecce et haec est causa, ex qua iudex litem suam facit, et damnum alteri parti illatum resarcire cogitur.

XLIV. Cum testes¹⁾ apud iudicem compromissarium deposuissent, ac brevi post causa in alio iudicio examinaretur, quaesitum fuerat, possitne testium depositionibus uti apud secundum iudicem is, pro quo testimonium dictum fuit. Unde haec constitutio iubet, si quidem de testibus in compromisso nominatum aliquid convenerit²⁾, hoc observari. Sin autem nihil de testibus convenerit, si quidem supersint testes, qui apud arbitrum deposuerunt, et eorum depositionem arguat is, qui voce eorum laesus est, liceat alteri parti iterum eos producere, nemine adversus eos excipiente, quod iam testimonium dixerint³⁾. Sin autem testes denuo produci non concesserit, depositionem eorum accipiat, servata alteri parti omni legitima exceptione adversus testium depositionem. Quodsi ii, qui apud compromissarium iudicem testimonium dixerunt, decesserint⁴⁾, fides adhibeatur depositioni eorum quasi revera factae⁵⁾. Quodsi quidam ex his supersint, alii vero decesserint, in superstitibus quidem ei, qui testimonio eorum adversatur, electio sit, sive malit ipsos tantum produci, sive eorum depositiones recipi. In mortuis autem fides habeatur eorum depositionibus, omni legitima exceptione⁶⁾ adversus eorum depositiones integra ei servata.

L. 20.
C. IV. 20.

1) cum testes] Theodorus. Testimonia apud compromissarium iudicem dicta et apud ordinarium iudicem proferri possunt, et in arbitrio rei est, sive velit testes ipsos produci, sive testimonia eorum proferre. Si quid vero de his convenerit, id, quod convenit, observatur. Memineris const. 5. tit. 55. lib. 2. Codicis, et defunctis testibus scriptas eorum voces recipi.

Thalelaei. Hoc erat, quod quaerebatur. Duo forte contendebant apud arbitrum, et testes prodixerant, qui nonnulla dixerant, et quorum testimonia in scriptis recepta erant: et vel mortuo arbitro, vel cum testes com-

v) Fabr. in marg. stellula adiecta καὶ post ὑπομνησθῆναι addit. w) Sic lego. Fabr. ἀπέριον.

τῶν μαρτύρων κατὰ κοινὴν συναίνεσιν χωρισθέντων, ἢ καὶ ἑνὸς αὐτῶν τὸ πρόστιμον καταβαλόντος συνέβαινε τὴν δίκην κινεῖσθαι ἐν δικαστηρίῳ, καὶ προεφέροντο αἱ ἤδη γενομένηαι τῶν μαρτύρων καταθέσεις, καὶ ὁ ἕτερος οὐκ ἐδέχετο ταύτας λέγων, ὅτι ἀπαξ λυθέντος τοῦ κομπρομίσσου πάντα τὰ ἐν αὐτῷ παραθέντα οὕτως εἶναι, ὡς ἂν εἰ μὴ γενομένα. περὶ τοῦτου τῶν ἢ διατάξεις νομοθετοῦσα λέγει, εἰ μὲν περιέειν οἱ μάρτυρες, παραγίνεσθαι αὐτοὺς καὶ μαρτυρεῖν· ἢ ἔάν μὴ βούληται αὐτοὺς παραγινέσθαι ἐκείνος, καθ' οὗ ἐμαρτύρησαν, τὴν κατάθεσιν αὐτῶν προσερχθῆναι. [Sch. a. II. 578.]

ἔτι ὡς συμπεφώνητο] Τυχὸν τοὺς αὐτοὺς παρεῖναι καὶ τῷ β. δικαστηρίῳ, ἢ ἀποδοκιμασθῆναι. Θαλαλαίου. Πολύλακός γὰρ συνεφωνήθη, ἵνα τοῦ προστίμου καταβαλλομένου μὴδὲ αἱ μαρτυρίαι προσφέρωνται ἀλλαγῶν, ἢ καὶ τὸ ἐναντίον εἴρηται γὰρ ἐν τῷ βιβ. β. τοῦ κωδικῶς ὑπὸ τῶν de receptis tit. διατ. ε. ὅτι, ὡς πρὸς φάκτον βλέποντα ἀποδειχθῆναι ἐπὶ τοῦ κομπρομίσσου, ταῦτα ἐν δικαστηρίῳ ἀποδείξεως οὐ χρήζουσιν. καὶ σημειώσαι τὸ πρὸς φάκτον ὅτι καλῶς εἴρηται, ὅτι τὰ αἰτία πάλιν εἰσὶ πρόσωπα τὰ δικάζομενα. [Sch. b. II. 579.]

ὡς ἡ δὴ πρότερον μαρτυρήσαντας] Ἐπειδὴ γὰρ εἴρηται ἐν τῷ ε. tit. τοῦ κβ. βιβ. πρὸ δύο διγ. καὶ τοῦ παρόντος εὐ. κεφ. κγ'. ὅτι ὁ ἀπαξ κατὰ τινας μαρτυρήσας οὐ δύναται πάλιν κατ' αὐτοῦ μαρτυρεῖν, ὡς νομιζόμενος ἐχθρὸς εἶναι· διὰ τοῦτο φησὶν ἡ διαταξίς, ὅτι, ἐάν εἰς δεύτερον οἱ μάρτυρες κλοῦνται, οὐκ ὀφείλει ἀντιτιθέναι αὐτοῖς, ὅτι ἀπαξ ἐμαρτύρησαν κατ' αὐτοῦ. μὴ νομίσης δὲ ἐναντίον εἶναι τὴν πρὸ ταύτης διατάξιν, ἐνθα φησὶν, ὅτι οὐ χρὴ δεύτερον κληθῆναι τοὺς μάρτυρας· ἐκεῖ γὰρ ἡ πρώτη κλήσις ἀπὸ κελύσεως ἐγένετο δικαστικῆς, καὶ ἡ δεύτερα πάλιν παραγωγῆ, ἐάν ἐπιτέτραπται, ἀπὸ δικαστικῆς ἐγένετο κελύσεως. ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ κομπρομίσσος ἦν ὁ δικαστής, πρώτη κλήσις νοεῖται αὐτοῦ*) ἢ ἐν τῷ δικαστηρίῳ γενομένη. παρὰ γὰρ τῷ κομπρομίσσῳ ἐκουσίως παρεγένοντο, καὶ ἐμαρτύρησαν, μηδενὸς αὐτοὺς ἀναγκάσαντος. [Sch. c. II. 579.]

ἐτελεῦθησαν] Εἰ δὲ ἀποδημοῦσι, τὰς ἐκ τῶν ἐκεῖ γενομένων καταθέσεις λαμβάνεται, καὶ τοὺς μάρτυρας, εἰ ἔχει δικαίωμα ἴδιον, προτείνεται ὁ ἐνάγων. [Sch. d. II. 579.]

ὡς ταῖς ἀληθείαις — γινόμενῃ] Ὅτι οὐ δύναται λέγειν, ὡς οὐκ εἰσὶ τῶν μαρτύρων αἱ προφερόμεναι καταθέσεις, ἀλλ' ὡς τῇ ἀληθείᾳ γενομένης αὐτὰς λέγομεν προσφέρεσθαι. ἐκείνου δὲ λοιπὸν ἔργον ἐστὶ, τὸ εἶ τινὰ δίκαιον λόγον νομίζει ἔχειν, τοῦτω χρήσασθαι κατὰ τῶν μαρτύρων. [Sch. e. II. 579.]

πᾶσαν εὐνομον παραγραφὴν] Παντὸς δικαίου νομίμου, ὅπερ ἀρμοδίον τοῦτω, καθάπερ εἰρήκαμεν, ἀκεραίου φυλακτομένου κατὰ τούτων τῶν καταθέσεων, ἐάν αἱ καταθέσεις προσφέρωνται, καὶ τῶν μαρτύρων, ἐάν μάρτυρες παραγίνωνται. [Sch. f. II. 579.]

L. 21. C. I. 5. με'. Τῶν γ) αἰρετικῶν οἱ μὲν Μανιχαῖοι καὶ οἱ ε) Βορβορίται, ἢ Ἕλληνες, ἢ Σαμαρεῖται, ἢ Μοντανισταί, ἢ Τασκοδρουγῖται, ἢ Ὀφῖται, καὶ οἱ τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν σέβοντες ἐν μηδενὶ μαρτυρεῖταισαν. οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἐν δικαστηρίῳ μὲν ὀρθόδοξον ἔχοντι ἀντίδικον μὴ δεχέσθαι. ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς πᾶσι ἀναλλάγματος, ἢ διαθήκους, ἢ δικαστηρίους αἰρετικῶν ἔχουσιν ἀντίδικους, ἀδιαστίκτως μαρτυρεῖταισαν τοῦ πλάτους ε) χάριν τῶν ἀποδείξεων.

τῶν αἰρετικῶν] Θεοδώρου. Οἱ Μανιχαῖοι, καὶ οἱ Μοντανισταί, καὶ οἱ Βορβορίται, καὶ οἱ Ἕλληνες, καὶ οἱ Σαμαρεῖται, καὶ οἱ Ὀφῖται, καὶ οἱ Τασκοδρουγῖται οὐδὲ τὸ καθ' ὅλον μαρτυροῦσιν. οἱ δὲ παρὰ τούτους αἰρετικοὶ κατὰ μὲν ὀρθόδοξον οὐ μαρτυροῦσιν ἐν δικαστηρίῳ, καὶ αἰρετικοὶ δικάζονται, κατὰ δὲ αἰρετικῶν ἐμαρτυροῦσιν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ παρῇ διαθήκῃ καλῶς μαρτυροῦσι. σὺ δὲ ὑπέξελε τὸν αἰρετι-

muni consensu discessissent, vel etiam ab altero eorum poena soluta lis in iudicio mota erat, et proferebantur iam factae testium depositiones, quas alter non admittebat dicens, soluto semel compromisso omnia in eo facta perinde esse, ac si facta non essent. De his igitur constitutio sancit, ut, si quidem supersint testes, producantur et testimonium dicant: aut si is, adversus quem testimonium dixerunt, eos produci nolit, ut depositiones eorum proferantur.

2) nominatim aliquid convenerit] Puta ut iidem adsint et secundo iudicio, vel reiiciantur. Thalelaei. Forte enim convenerat, ut poena soluta testimonia alibi non producerentur, vel contra. Nam dictum est lib. 2. Cod. tit. de receptis const. 5. quae ad factum respicientia apud compromissarium iudicem probata sunt, ea in iudicio non egere probatione. Et nota verba illa, ad factum, recte adiecta, quoniam eadem personae sunt litigatorum.

3) quod iam testimonium dixerint] Quoniam enim dictum est lib. 22. tit. 5. dig. antepenult. et huius tit. cap. 23. eum, qui semel in aliquem testimonium dixit, non posse denuo adversus eundem testimonium perhibere, quod eius inimicus esse credatur: ideo ait constitutio, si iterum testes evocentur, non debere eis opponi, quod semel adversus eum testimonium dixerint. Nec putes obstare superiorem constitutionem, qua dicitur, testes iterum evocari non debere: ibi enim prima vocatio iussu iudicis fiebat, et secunda rursus productio, si permitteretur, iussu iudicis fiebat. Hoc loco autem, quoniam iudex erat compromissarius, prima vocatio intelligitur, quae in iudicio fit. Nam apud iudicem compromissarium ultro producti sunt, et testimonium dixerunt, nemine eos compellente.

4) decesserint] Sin autem peregre agant, depositiones eorum, qui ibi sunt, accipiat, et testes, si proprium instrumentum habeat, actor producat.

5) quasi revera factae] Quoniam dicere non potest, non esse depositiones testium, quae producuntur, sed ipsas tanquam revera factas produci dicimus. Ceterum illius est, si quam iustam rationem se habere credat, hac contra testes uti.

6) omni legitima exceptione] Omni iure legitimo, quod ei competet, ut diximus, integro servato adversus has depositiones, si depositiones proferantur, et adversus testes, si testes producuntur.

XLV. Ex haereticis¹⁾ Manichaei²⁾ et Borboritae³⁾, vel Pagani, vel Samaritae, vel Montanistae, vel Tascodrugitae⁴⁾, vel Ophitae⁵⁾, vel qui Iudaeam superstitionem colunt⁶⁾, nulla in re testimonium perhibeant⁷⁾. Ceteri vero omnes⁸⁾ in iudicio, quod adversarium orthodoxum habet, non recipiantur. In reliquis autem contractibus⁹⁾ universis, aut testamentis, aut iudiciis, quae haereticos adversarios habent, sine ulla distinctione testimonium dicant augendarum probationum gratia.

1) ex haereticis] Theodori. Manichaei, et Montanistae, et Borboritae, et Pagani, et Samaritae, et Ophitae, et Tascodrugitae nulla in re testimonium perhibent. Alii vero praeter eos haeretici contra orthodoxum in iudicio testimonium non dicunt, licet haeretici litigent: adversus haereticos autem dicunt: quin etiam in omni testamento recte testes adhibentur. Excipias tamen de-

x) Fabr. in marg. αὐτῇ. y) Longe plenior exhibetur L. 21. C. I. 5. in libro I. Basil. cap. 34. edit. nostrae T. I. p. 26. plenior adeo, quam in scholio Thalelaei. Ceterum totidem verbis, quot hoc libro XXI. legitur L. 21. C. I. 5. in Syn. p. 226. Bals. ad Phot. Tit. IX. cap. 2. in Voelli et Iustelli Bibl. Iur. Can. T. II, p. 965. Sed Blastares Syntagm. Alphab. lit. A. cap. 2. in Beveregii Synod. T. II. P. II. p. 17. brevissimam epitomen habet hanc: αἰρετικῶς κατὰ ὀρθόδοξον μὴ μαρτυρεῖται. z) Syn. Bals. η. zz) Syn. τοῦ πλαστοῦ. Leuncl. in marg. τοῦ πλειστοῦ.

κόν βουλευτήν· οὗτος γάρ καὶ κατὰ ὀρθοδόξου μαρτυρεῖ, δεικνύων ὅτι τῆ βουλῆ ὑπόκειται, ὡς φησὶν ἡ με. νεσρά. κεφ. α'. σημειώσαι δέ, ὅτι τοῖς συναριθμηθεῖσι μεσαροῖς οὐ συναριθμούνται οἱ Ἰβραῖοι· ταύτης γὰρ τῆς δόξης ἐγένετο Στέφανος ὁ ἐμὸς διδασκαλός. [Sch. g. II. 579. sq.]

Θαλελαίου. Θεσπίζομεν, κατὰ ὀρθοδόξων μὲν δικαζομένων μηδένα τῶν αἰρετικῶν, ἢ τούτων τῶν τὸν Ἰουδαϊκὴν θρησκίαν σεβόμενον εἰς μαρτυρίαν^{α)} κοινωνίαν προείχεσθαι, εἴτε ἐκείτηρον μέρος ὀρθόδοξον εἴη, εἴτε τὸ ἐν. ἐν ἑαυτοῖς δὲ οἱ αἰρετικοὶ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἕαν δικάζονται, συγχωροῦμεν τὸ αἶσχος ἐπιμίκτην, καὶ ἀξίους τῶν δικαζομένων μαρτυρίας εἰσεγγεσθαι· ἐκτὸς δὲ τῶν Μανιχαίων, ὧν καὶ οἱ Βορβορίται μέρος συγχωροῦσιν. ἀλλ' οὐδὲ τοῖς Ἑλλησιν, ἢ Σαμαρίταις συγχωροῦμεν μαρτυρεῖν, ἢ Μοντανισταῖς, ἢ Τασκοδρογίταις, ἢ Ὀφίταις· τούτοις γὰρ πᾶσαν νόμιμον μαρτυρίαν ἀποκλείομεν καὶ ἐτέρων νόμιμον ἀναστροφῆν. ἄλλοις δὲ αἰρετικοῖς μόνον τὰς δικαστικὰς μαρτυρίας κατὰ ὀρθοδόξων, καθὸ διατέτακται, βουλόμεθα κεκλιμένα εἶναι. ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς, τούτοις καὶ τὰς κατὰ διαθήκας μαρτυρίας αὐτῶν, καὶ τὰς ἐν ταῖς τελευταῖαις βουλήσεσιν, καὶ ἐν συναλλαγμασιν ὑπαρχούσας διὰ τὴν λυσιτέλειαν τοῦ ἀναγκαιῶν πράγματός ἀδιαστίκτως παραχωροῦμεν, ἵνα μὴ ἡ τῶν ἀποδείξεων περιουσία^{β)} στενοχωρηθῇ. [Sch. g. II. 580.]

οἱ μὲν Μανιχαῖοι] Οἱ Μανέντος τοῦ Πέρσου μαθηταὶ δύο ἀρχὰς εἰσάγοντες καὶ δύο θεοὺς, ἀγαθὸν καὶ πονηρὸν, τὴν πᾶσαν θρησκίαν ἀθετοῦσι τῷ πονηρῷ αὐτῶν ἀπορέμοντες, καὶ τὴν κενὴν βλασφημοῦσιν. ἔχουσι δὲ τινὰ εὐαγγέλια παράγραπτα κατὰ Φιλίππον καὶ Θωμᾶν. σέβουσι δὲ ἕλκον καὶ σελήνην σὺν τοῖς ἀστροῖς, καὶ τὴν οἰκονομίαν κατὰ φαντασίαν γενεσθαι λέγουσιν. [Sch. h. II. 580.]

Οἱ Μανιχαῖοι ἢ Μοντανισταὶ οὔτε ἀπὸ δωρεᾶς ἢ τελευταίας βουλῆς ἢ λαμβάνουσιν ἢ διδοῦσι τι, ἢ ὅλως τι συναλλάγμα τίθενται, ἀλλὰ δήμενοι. καὶ ζῆται βιβ. α'. τοῦ κωδικός πτ. ε'. διατ. δ'. ἔχοντες δὲ παῖδας ὀρθοδόξους οἱ Μανιχαῖοι ἐξ ἀδιαθέτου ἐπ' αὐτοὺς καὶ μόνους παραπέμπουσι τὴν ἰδίαν οὐσίαν, ὡς διατ. αὐτοῦ ιε'. καὶ ἐν οἰσθήποτε τότῃ φαινόμενοι φρονούνται, ὡς τίτ. αὐτοῦ διατ. ια'. καὶ ιε'. [Sch. h. II. 580. sq.]

Βορβορίται] Οἱ Βορβορίται μέρος εἰσὶ τῶν Μανιχαίων, ὡς φησὶν ἡ προκειμένη διάταξις. οὗτοι τὴν Νικολαϊτῶν ἀσέβειαν διεδέξαντο. [Sch. i. II. 581.]

Μοντανισταὶ ἢ Τασκοδρογίται] Θαλελαίου. Οἱ Μοντανισταὶ καὶ οἱ Τασκοδρογίται παλαιὰν καὶ καινὴν διαθήκην δέχονται, ἔτερον προφητὴν εἰσάγοντες Μοντανὸν τινὰ καὶ Πρισκίλλαν αἰχνοῦντες. ὁ δὲ Μοντανὸς παράκλητον ὀνομάζων ἑαυτὸν καὶ δύο πορνικὰς ἔχων γυναῖκας Πρισκίλλαν καὶ Μαξιμίλλαν προφητίδας ταύτας ἀνόμαζεν. οἱ δὲ ἀπ' αὐτοῦ καταγομενοὶ παῖδά τινὰ κατακτενοῦντες καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ φέροντες ἀλεύρω, τούτου ὡς μυστηρίου μετελάμβανον. τοῖς Μοντανισταῖς συναπτόνται οἱ Πεπουζιανοί, οἱ Πέπουζων^{ββ)} τινὰ πόλιν Φρυγίας ὡς Ἱερουσαλὴμ ἐκθειάζουσιν. τῆς δὲ αὐτῆς αἰρέσεώς εἰσι καὶ Τασκοδρογίται, οἵτινες ἐν τῷ εὐχέσθαι τὸν δικτύλον τῆς χειρὸς τῆ ἡνὶ προσεβιδόντες Τασκοδρογίται διὰ τοῦτο ἐκλήθησαν· τασκος γὰρ κατὰ Φρύγας ἡ ῥίς, καὶ δροῦγος ὁ πάσσας, ὃν μιμῆται ὁ δάκτυλος. [Sch. k. II. 581.]

Ὀφίται] Ὀφίται, οἱ τὸν ὄφιν δοξάζουσιν, καὶ τοῦτον Χριστὸν ἠγοροῦντο^{γ)} ἔχοντες φύσει ὄφιν τὸν ἐρποντα ἐν κιστέρῃ τινί. [Sch. l. II. 581.]

οἱ τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκίαν σεβοντες] Ἰουδαϊκὴν θρησκίαν σεβοντες ἢ διατάξεις οὐ τοὺς Ἰουδαίους φησὶν· οὗτοι γὰρ, ἔνθα μὴ εἰσὶν ὀρθόδοξοι, αὐτοὶ ὀρθῶς μαρτυροῦσιν, ὡς οἱ περὶ αὐτῶν νόμοι φασὶ, ἀλλὰ τοὺς Νεστοριανούς, καθὸ καὶ οὗτοι τῶν Ἰουδαίων ἐπίσης ψιλὸν ἄνθρωπον οἰοῦνται τὸν Χριστὸν εἶναι, ἄλλον τούτου καὶ ἄλλον τὸν ἄνθρωπον λόγον ἐν διηρημέναις ταῖς ὑποστάσεσι δοξάζοντες. οἱ δὲ τὴν τοῦ Νεστορίου παραπληξίαν Ἰουδαϊκὴν θρησκίαν ἀποκαλεῖ, ὅλον ἀπὸ τοῦ μ. κεφ. τοῦ α'. βιβ. [Sch. m. II. 581.]

Ὁ ἰσπάσας Ἰουδαίου πράγματα μὴ θεωροῦντος ἢ Ἕλληνας, ἢ ἄβρατίστου, εἰς τὸ διπλὸν ἀντιτρέφει ταῦτα, ὡς βιβλίῳ α'. τίτλῳ α'. κεφ. ιε'. καὶ ἐκεῖ Θαλελαίος. [Sch. m. II. 581.]

curionem haereticum: is enim etiam adversus orthodoxum testimonium dicit, si probet, se curiae subiacere, ut ait Novella 45. cap. 1. Nota autem, inter sceleratos enumeratos non connumerari Hebraeos: nam in ea opinione erat Stephanus, praeceptor meus.

Thalelai. Sancimus, contra orthodoxos quidem litigantes neminem haereticorum, vel eorum, qui Iudaicam superstitionem colunt, ad testimonii communionem procedere, sive utraque pars orthodoxa sit, sive altera. Inter se autem si haeretici et Iudaei litigent, concedimus dedecus permixtum, et dignos litigatoribus testes introduci: exceptis scilicet Manichaeis, quorum pars et Borboritae sunt. Sed neque Paganis, aut Samaritis permittimus testimonium dicere, vel Montanistis, vel Tascodrugitis, vel Ophitis: his enim omni legitimo testimonio et alia legitima conversatione interdicitur. Aliis vero haereticis tantummodo iudicialia testimonia contra orthodoxos, secundum quod constitutum est, volumus esse inhibita. In ceteris autem, id est, tam in testamentis testimonia eorum, quam in ultimis voluntatibus, et in contractibus praestita propter utilitatem rei necessariae sine ulla distinctione permittimus, ne probationum facultas angustetur.

2) Manichaei] Manetis Persae discipuli duo principia introducentes et duos deos, bonum et malum, omnem religionem abdicant, cum ipsam malo tribuunt, et vanam infamant. Habent autem evangelia quaedam spuria secundum Philippum et Thomam. Aderant autem solem et lunam cum astris, et incarnationis mysterium imaginarie factum esse dicunt.

Manichaei vel Montanistae neque ex donatione vel ultima voluntate quidquam capiunt, nec quidquam donant, neque omnino contractum aliquem ineunt, sed bona eorum publicantur. Et quaere lib. I. Codicis tit. 5. const. 4. Si autem Manichaei liberos orthodoxos habent, ad eos duntaxat bona sua ab intestato transmittunt, ut eiusdem tit. const. 15. et quocumque loco inventi fuerint, occiduntur, ut eiusdem tit. const. 11. et 16.

3) Borboritae] Borboritae pars sunt Manichaeorum, ut ait constitutio proposita. Hi Nicolaitarum impietati successerunt.

4) Montanistae vel Tascodrugitae] Thalelai. Montanistae et Tascodrugitae vetus et novum testamentum recipiunt, alium prophetam Montanum quendam introducentes, et Priscillam iactantes. Montanus autem se ipsum paracletum vocans duas meretrices, quas secum habebat, Priscillam et Maximillam prophetissas appellabat. Descendentes autem ab eo puerum quendam pungentes et sanguinem eius farinae miscentes, id quasi mysterium (Eucharistiam) percipiebant. Montanistis iunguntur Pepuziani, qui Pepuzam, civitatem quendam Phrygiae, divinum aliquid esse arbitrantur quasi Hierusalem. Eiusdem sectae sunt Tascodrugitae, qui quod digitum manus naribus apponunt, cum orant, Tascodrugitae ideo appellati sunt: τασκος enim apud Phrygas nasus dicitur, et δροῦγος palus, quem digitus imitatur.

5) Ophitae] Ophitae, qui serpentem colunt, eumque Christum arbitrantur, habentes verum serpentem reptantem in cisterna quadam.

6) qui Iudaicam superstitionem colunt] Constitutio per eos, qui Iudaicam superstitionem colunt, non Iudaeos intelligit, qui, ubi orthodoxus non est, recte testimonium perhibent, ut leges de his latae aiunt, sed Nestorianos, quod ipsi aequae cum Iudaeis Christum nudum hominem esse arbitrentur, alium hunc et alium hominem verbum in divisivis hypostasibus existimantes. Nestorii autem vesaniam Iudaicam superstitionem appellari, constat ex cap. 40. lib. I.

Qui Iudaei quiete degentis, vel Pagani, vel eius, qui baptizatus non est, bona diripuerit, in duplum ea reddit, ut libro I. tit. 1. cap. 16. et ibi Thalelaeus.

a) Malim μαρτυρίας, ut legitur in cap. 34. lib. I. Basil. non est. bb) Fabr. Πεπουζων. c) Fabr. in marg. ἠγοῦνται. Basil. T. II.

b) Fabr. in marg. εἰπορία. Sed haec emendatio necessaria

ἐν μηδεὶν μαρτυροῦσιν] Τούτοις, μήτε ἐν τοῖς δικαστηρίοις, μήτε ἐν τοῖς συναλλάγμασι, ἢ ἀμαρτημασί, ἢ ὡς ἀνὲ ἀμαρτημασί, ἢ ἐγκλήμασι οὔτε κατὰ Χριστιανῶν, οὔτε κατὰ τῶν ὄντων τῆς αὐτῆς θρησκείας. ἐστέρηται γὰρ καθόλου τοῦ μαρτυροῦν, καὶ πάσης ἄλλης νομίμης ἀναστροφῆς. οἱ δὲ παρὰ τούτων αἰρετικοὶ κατὰ μὲν ὀρθοδόξων οὐ μαρτυροῦσιν ἐν δικαστηρίῳ, καὶ αἰρετικοὶ δικάζονται· κατὰ δὲ τῶν ὁμοίων^{d)} κωλύονται. [Sch. n. II. 582.]

οἱ δὲ λοιποὶ πάντες] Ζήτει βιβ. α'. tit. α'. κεφ. α'. καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ ἀνάγνωθι τοὺς παλαιούς, καὶ μαθήθη ἐξ αὐτῶν τὰς αἰρέσεις τῶν Μανιχαίων καὶ τῶν Δονατιστῶν, καὶ τὸν Θαλέλαιον. [Sch. o. II. 582.]

ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς πᾶσι συναλλάγμασι] Ἀγνοοῦσι καὶ τοῖς γενομένοις μέσον Χριστιανῶν καὶ ταῖς διαθήκαις τῶν ὀρθοδόξων· ἐν τοῖς συναλλάγμασι γὰρ καὶ τοῖς ὡς ἀνὲ συναλλάγμασι μαρτυροῦν παραχωροῦνται, διὰ τὸ πλῆτος καὶ τὴν ἀπορίαν τῶν ἀποδείξεων, οὐ μὴν ἐν τοῖς δικαστηρίοις. [Sch. p. II. 582.]

Nov. 90.
cap. 1.

μς'.^{e)} Θεσιζόμεν καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς μεγάλης ταύτης καὶ εὐδαίμονος πόλεως, ἐνθα πλείστη καθέστηκε (θεὸς δὲ ἠγάπησεν τοῦ λόγου) πολλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἐμπορία, εὐνοπολήτους δὲ εἶναι τοὺς μάρτυρας, καὶ ἢ κρείττους τῆς τοιαύτης διαβολῆς διὰ τὸ τῆς στρατείας, ἢ ἀξίας, ἢ εὐπορίας, ἢ ἐπιτηδεύσεως ἀναμφισβήτητον· ἢ εἴπερ οὐ τοιοῦτοι καθεστῶσιν, ὅφ' ἑτέρων γοῦν ὅτι καθεστῶσιν ἀξίωστοι, μαρτυροῦμενοι. καὶ μὴ τινὰς ἐπιδηφίους, μηδὲ χαμεροπείας, μηδὲ παντοίως ἀσήμονας ἐπὶ μαρτυρίαν ἵέναι· ἀλλ' ὡς τε, εἴπερ ἀμφισβητηθεῖν τὰ κατ' αὐτούς, δύνασθαι ἄδειαν ἔχειν ῥαδίως ἀποδεικνύναι τὸν τῶν μαρτυρησάντων βίον, ὡς ἀμεμπτος καὶ ἐπιεικῆς εἶη.

Εἰ δὲ ἄγνωστοί τινες εἶεν καὶ πανταχόθεν ἀφανεῖς, καὶ τι φανεῖν ὄλωσεν περὶ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀληθῶν διαφθεῖραι σπεύδοντες, δύνασθαι καὶ βασάνοις αὐτοὺς ὑποκεῖσθαι· καὶ τοὺς δικαστάς, εἰ μὲν ἄρχοντες εἶεν, αὐτοὺς τοῦτο πράττειν· εἰ δὲ ἕτεροι παρὰ τοὺς τὰς ἀρχὰς ἔχοντας, ἐνταῦθα μὲν παραλαμβάνειν τὸν ὑπονοχοῦντα τῷ μεγαλοπρεπεστάτῳ πραιτώρι τῶν δήμων, κατὰ χώραν δὲ τὸν τῶν τόπων ἐκδικῶν, καὶ δι' αὐτῶν προσάγειν αὐτοῖς τὴν ἐκ τῶν βασάνων πείραν, ὅπως ἂν ταύτῃ γοῦν μηδὲν κατακρύψαιεν τῶν ἀληθῶν, εἰ καὶ ἀλοῖεν διὰ ταύτης τῆς^{ee)} ἐδοῦ χρημάτων τὴν μαρτυρίαν ποιούμενοι, ἢ καὶ ἄλλως περὶ αὐτὴν κακοουροῦντες.

εὐνοπολήτους] Ἀξίωστοι ἔστωσαν οἱ μάρτυρες. ἀνάγνωθι βιβ. δ'. τοῦ κώδικος tit. κ'. διατάζει θ'. ἐνθα φησὶν, ὅτι χρὴ τὸν δικάζοντα προσέχειν μᾶλλον τοῖς ἐπιτιμωτέροις τῶν μαρτύρων. [Sch. q. II. 582.]

ἐπιδηφίους] Οὐ τοὺς ἠρόχους λέγει, ἀλλὰ τοὺς σκηνικούς· οἱ γὰρ ἠρόχοι μαρτυροῦσι. λέγει δὲ ταπεινούς καὶ ἐν τοῖς σκηναίοις ἀγῶσι διαγόντας τοὺς καὶ βωμολόχους, οὓς καὶ Λαυπαίτας ἢ σπηναίους καλεῖ τῶν ἰδιωτῶν. ζήτην ἰστοιτ. β'. tit. ιη'. [Sch. r. II. 582.]

εἰ δὲ ἄγνωστοί] Οἱ ἄγνωστοι τῶν μαρτύρων καὶ βασανισθέντων, εἰ εὐτελεῖς εἰσιν, ὑπὸ τοῦ πραιτῶρος τοῦ δήμου, ἢ τῶν ἀρχόντων, ἢ ὑπὸ τοῦ ἐκδικῶν, ἢ ἢ καὶ μὴ ἀρχῶν ἐστὶν ὁ δικάζων, καὶ οὐ δύναται τοῦτο ποιῆσαι. καὶ ἀνάγνωθι βιβ. δ'. τοῦ κώδικος tit. κ'. διατάζει ιγ'. καὶ ιε'. ἐνθα φησὶ, τοὺς ψευδομαρτυροῦντας τιμωρεῖσθαι παρὰ τῶν δικαστῶν. οἱ ἀξίαν, ἢ στρατείαν, ἢ ἐπιτηδεύσειν ἔχοντες κατὰ πρόληψιν δεκτοὶ εἰσιν εἰς μαρτυρίαν· εἰ δὲ μὴ τοιοῦτοι, ἀμεμπτοὶ ἔστωσαν εἰς μαρτυρίαν. [Sch. s. II. 582.]

βασάνοις αὐτοὺς ὑποκεῖσθαι] Τοῦτό φησιν, ὅτι, εἰ δεήσει, βασανίζονται οἱ μάρτυρες παρὰ τῶν ἐμπροκταν δικαστῶν ἐν τοῖς ἔξω· ἐν δὲ τῇ πόλει παρὰ τῷ ἐπάρχῳ. εἰ

d) Fabr. in marg. οὐ addit post ὁμοίων. e) Brevissimam epitomen cap. I. Nov. 90. exhibet Harn. I. 6. §. 1. ee) τῆς

7) nulla in re testimonium perhibeant] Hoc est, neque in iudiciis, neque in contractibus, vel delictis, vel quasi delictis, vel criminibus, neque contra Christianos, nec contra eos, qui eiusdem superstitionis sunt. Nam omnino testimonio et omni alia legitima conversatione iis interdictum est. Alii vero praeter eos haeretici contra orthodoxos testes non sunt in iudicio, licet haeretici litigent: adversus similes autem non prohibentur.

8) ceteri vero omnes] Quare lib. I. tit. I. cap. 21. et quae sequuntur, et lege Antiquos, a quibus disces haereses Manichaeorum et Donatistarum, et Thalelaeum.

9) in reliquis autem contractibus] Scilicet etiam in negotiis inter Christianos contractis et in testamentis orthodoxorum: nam in contractibus vel quasi contractibus permittitur eis testimonium dicere, propter copiam et inopiam probationum, non etiam in iudiciis.

XLVI. Sancimus et praecipue in hac magna et felicissima civitate, ubi plurima consistit (Deo favente sermoni) multorum bonorumque copia virorum, ut bonae opinionis¹⁾ testes esse debeant, et vel tales, qui tali exceptione maiores sint propter militiam, vel dignitatem, vel opes, vel vitae genus nulli dubitationi obnoxium: vel si tales non sint, ut aliorum saltem testimonio pro idoneis habeantur. Neque autem sellularii²⁾ quidam, et humiles et ignobiles artifices ad testimonium dicendum procedant: sed ut, si de his dubitetur, facultatem habeant facile probandi, testium vitam inculpatam et moderatam esse.

Sin autem ignoti³⁾ sint et undequaque obscuri, videanturque omnino operam dare, ut in testimonio verum quoddam corrumpant, tormentis etiam subiici⁴⁾ possint et iudices, si quidem in magistratu sint, ipsi hoc faciant: si vero alii praeter eos, qui in magistratu sunt, adhibeant officialem magnificentissimi Praetoris plebis: in provinciis autem defensorum locorum⁵⁾, perque eos tormentorum periculum ipsis admoveant, ut hac saltem ratione nihil de veritate reticeant, aut etiam hac ratione deprehendant pecunia corrupti testimonium dixisse, aut aliter dolo malo circa illud versati esse.

1) bonae opinionis] Testes fide digni sunt. Lege lib. 4. Codicis tit. 20. const. 9. ubi dicit, iudicantem honestiores testes magis spectare debere.

2) sellularii] Non dicit agitadores, sed scenicos: nam agitadores testimonium perhibent. Dicit autem humiles, et qui in scenicis ludis versantur, et scurras, qui ex usu privatorum Laupaictae vocantur. Quare Instit. 2. tit. 18.

3) sin autem ignoti] Testes ignoti, si viles sint, tormentis quoque subiiciantur a Praetore plebis, vel a magistratibus, vel a defensore, si magistratus non sit, qui cogniturus est, neque illud facere possit. Et lege lib. 4. Codicis, tit. 20. const. 13. et 15. ubi dicitur, eos, qui falsum testimonium dicant, a iudicibus coerceri. Qui dignitatem habent, vel militiam, vel artem exercent, ex praesumptione ad testimonium admittendi sunt: aut si tales non sint, nihil eis obiici possit, quo a testimonii dictione arceantur.

4) tormentis etiam subiici] Hoc significat, si necesse sit, testes tormentis subiici a iudicibus ordinariis extra urbem: in urbe vero apud Praefectum urbi.

d) Fabr. in marg. οὐ addit post ὁμοίων. e) Brevissimam epitomen cap. I. Nov. 90. exhibet Harn. I. 6. §. 1. ee) τῆς

δὲ ἐν τοῖς ἕξω μὴ παρῶσι δικασταὶ ὀρδινάριοι, καὶ οὐδεὶς δύναται τοὺς τοιοῦτους μάρτυρας τιμωρεῖν, τιμωρεῖσθωσαν ὑπὸ τοῦ ἐκδίκου, ἡνίκα μὴ ἄρχων ἔστιν ἡ δικάζων, καὶ οὐ δύναται τοῦτο ποιῆσαι. σημειῶσαι οὖν, ὅτι οἱ ἐκδικοὶ βασανίζουσι τοὺς τοιοῦτους, ὅτε μὴ πάρεσιν ὀρδινάριοι δικασταί, μαρτυροῦσι δὲ ὑπὸ τινι τοιούτῳ δικαστηρίῳ. [Sch. t. II. 582.]

Ἐπιμύ που τίς ἐστὶν ἐν αὐτοῖς ἡτιῶν τῶν ιδ'. ἐτῶν. φησὶ γὰρ βιβ. ξ. tit. v. κεφ. ιε'. θεμ. β'. ὡς ὁ ἡτιῶν τῶν ιδ'. ἐτῶν οὐ βασανίζεται καθ' ἑτέρον, μάλιστα μὴ ὄντων ἄλλων ἐλέγχον. ἀλλ' οὔτε χωρὶς βασάνων πιστεύεται. πλὴν γὰρ τοῦτο φησὶ τὸ ιη'. κεφ. τοῦ αὐτοῦ tit. θεμ. γ'. μάρτυρες οὐκ ἀεὶ βασανίζονται πρὸς ἕλεγχον τοῦ ψεύδους, ἢ τῆς ἀληθείας αὐτῶν· εἰ μὴ ὅτε παρῆναι λέγονται τῇ ὑποθέσει. [Sch. t. II. 583.]

τὸν τῶν τόπων ἔκδικον] Τὸν ὃν προβάλλεται ὁ δικαστής, καὶ κρίνει ἀπὸ αὐτοῦ. [Sch. u. II. 583.]

Εἰς δὲ καὶ ἡδη μηδεμίαν ἐπὶ χρεέσιν ἐγγράφοις ἀγράφων καταβολῶν ε) ἀπόδειξιν διὰ μαρτύρων δέχεσθαι νενομοθετήκαμεν, πλὴν εἰ μὴ κατὰ τὴν ἐκείσε ὀφθεῖσαν παρατήρησιν (ἢν δὴ^h) καὶ κρατεῖν βουλόμεθα, ἀλλ' οὖν καὶ τῶν τοῦτο ἀνανεοῦμεθα. εἰ γὰρ^l) ἐγγραφον εἴη τὸ χρέος, καὶ ἀγράφον καταβολῆς προτεῖναιτο παρὰ τῶν δικαζομένων ἢ διὰ τῶν μαρτύρων ἀπόδειξις, τότε δεκτὴν αὐτὴν παρὰ δικασταῖς εἶναι, ἡνίκα ἐπ' αὐτῷ τούτῳ^k) παραλαμβάνονται μάρτυρες, ἐφ' ᾧ τῇ γενησομένη καταβολῇ, ἢ τῇ μνήμῃ τοῦ γενησῆσθαι τινα καταβολὴν ἡδη, καὶ τοῦτο ὁμολογεῖσθαι παρὰ τοῦ τὰ χρήματα λαβόντος, μαρτυροῦσιν ἄνδρες ἀξιώπιστοι καθεστῶτες, ἢ καὶ ἐν ἐκμαρτυροῖσι ἴσως ποιήσαιεν φανερόν. τὰς^l) δὲ ματαίας ταύτας^m) καὶ ἐκ τοῦ παρήκοντος γινομένης μαρτυρίας μηδὲν παντάπασι λόγῳ κρατεῖνⁿ). καὶ τοιαύτας τινὰς ἀναπλάττειν^o) μαρτυρίας, ὡς δι' ἄλλην τινὰ χρεῖαν παρατυχῶν ἀκούσοι τοῦδε λέγοντος, εἰληφέναι χρυσίον παρὰ τοῦδε^p), ἢ ὀφείλειεν τῷδε· αὐταὶ γὰρ σαφῶς ἡμῖν ὑποπτοὶ καθεστῶσι καὶ οὐδενὸς λόγου ἄξιοι^q), ὅποτε καὶ τι τοιοῦτον ἐν τῷ δικάζειν εὑρομεν, ὡς καίτοι πολλῶν χρημάτων λεγομένων καταβεβλήσθαι, τραπεζοῦται^r) δύο μόνοι τοῦτο ἔφασαν^s) ἀκηκοέναι, μάρτυρος παρόντος οὐδενός· καίτοι τοῦ χρεῖος ἐγγράφον τυγχάνοντος καὶ τοῦ κατατιθεμένου δῆθεν γράφειν ἐπισταμένον καὶ δυναμένον δι' οἰκείων γραμμάτων ταῦτα φανερὰ καταστήσαι. ὅπερ ἐξ ἐκείνου μισήσαντες ἀφορμὴν τοῦ παρόντος εἰλήφαμεν νόμου. καὶ αὐθις παρήχθη τις ἕτερος τὸ εἶδος εὐκαρῶς τῷ συκοφαντομένῳ, καὶ ἐπὶ μαρτύρων δῆθεν καὶ ἐπὶ ταβουλαρίων κατετίθειτο καθ' ἑαυτοῦ χρεῖα, καὶ ὁ μὲν μισθοῦ τοῦτο πράξας ἀπῆλθεν. ἕτερος δὲ εἰσπράχθη τὸ χρέος τὸ παρ' ἑτέρου τινός ὡς παρ' αὐτοῦ δῆθεν ὁμολογηθέν. καὶ τοῦτο ἕστερον οὐ διέλαθε, τοῦ θεοῦ τὰ τοιαῦτα μέχρι παντός οὐ συγχωροῦντος κατακρύπτεσθαι.

εἰ γὰρ ἐγγραφον εἴη τὸ χρέος] Οἱ μαρτυροῦντες περὶ χρεῶν ἐγγραφῶν εἰπάτωσαν, ὡς καὶ τῇ καταβολῇ παρήσαν ἐπὶ τούτῳ καὶ μόνῳ προσκληθέντες, δηλονότι ἕαν ὡσεὶ πέντε τὸν ἀριθμὸν κατὰ τὴν ιη'. διάταξιν τοῦ γ'. tit. τοῦ δ'. βιβ. τοῦ κώδικος. τὸ γὰρ εἰρημένον ἐν τῇ πρώτῃ διάταξει τοῦ αὐτοῦ τίτλου καὶ βιβλίου, ὡς κατ' ἐγγράφων ἀγράφος μαρτυρία οὐ προσφέρεται, μὴ δέξῃ ἐπὶ χρεῶν· εἰρηται γὰρ τὸ περὶ αὐτῶν ἐκείσε νομοθετηθέντων. [Sch. x. II. 583.]

Σημειῶσαι, ὅτι γενικῶς ἢ διάταξις ἐφ' οἰουδήποτε χρεῖος

Quodsi extra urbem iudices ordinarii non sint, et nemo eiusmodi testes coercere possit, coerceantur a defensore, quando is, qui iudicat, magistratus non est. Nota ergo, a defensoribus eiusmodi homines tormentis subiici, quando praesto non sunt iudices ordinarii, testimonium autem perhibent in aliquo tali iudicio.

Nisi si quis in illis minor sit quatuordecim annis. Dicit enim lib. 60. tit. 50. cap. 15. them. 2. de minore quatuordecim annis non haberi quaestionem adversus alium, maxime si nulla alia argumenta in promptu sint. Sed nec sine tormentis creditur. Verum et hoc ait cap. 18. eiusdem tit. them. 3.: Testes non semper torquentur convincendi mendacii sui aut veritatis gratia: nisi cum causae intervenisse dicuntur.

5) defensorem locorum] Eum, quem iudex creat, quique vice eius iudicat.

Et quamvis antea quoque lege lata sanxerimus, *Nov. 90. cap. 2.*

ne in debitis scriptura intercedente contractis solutionum sine scriptura celebratarum probatio per testes admittatur, nisi secundum ibi dictam observationem (quam etiam nunc obtinere volumus), nihilo tamen minus id nunc quoque renovamus. Nam si obligatio scripto constat⁶⁾, et solutionis sine scriptis factae probatio per testes a litigatoribus offeratur, tunc a iudicibus admittendam eam esse volumus, cum testes in eam rem adhibiti fuerint, ut solutioni faciendae vel memoriae iam factae solutionis nec non confessioni eius, qui pecuniam accepit, homines fide digni testimonium praebent, aut etiam in testationibus hoc manifestum facerent. Testimonia autem haec inania et in transitu facta⁷⁾ nulla omnino ratione valeant. Neque eiusmodi testimonia fingant, quod cum ob aliam quandam necessitatem intervenissent, audierint illum dicentem, se pecuniam ab illo accepisse⁸⁾, vel illi debere: haec enim manifeste nobis suspecta sunt, nec digna, quorum ulla ratio habeatur, postquam et tale quid in iudicando deprehendimus, ut, tametsi magna pecuniae summa persoluta diceretur, duo tamen duntaxat tabularii id audisse se dicerent, nullo teste praesente, quamquam debitum ex scripto constaret, et is, qui deponerat, scribendi gnarus esset, possetque scripto suo rem manifestam facere. Quod cum ex eo tempore exosum nobis esset, huius legis condendae occasionem arripuimus. Rursus alius quidam vultum referens calumniam passi⁹⁾ coram testibus et tabulario debitum confessus est, et qui mercede conductus id egerat, discessit. Ab altero vero debitum id exactum fuit, quasi ipse id confessus fuisset, quod alius confessus erat. Neque id postea latuit, Deo non ferente, talia perpetuo in occulto permanere.

6) nam si obligatio scripto constat] Qui testimonium perhibent de debitis in scripto contractis, dicant, se solutioni interfuisse ad hoc specialiter rogatos, scilicet si quinque sint secundum constitutionem 18. tit. 20. lib. 4. Codicis. Nam quod dicitur in prima constitutione eiusdem tituli et libri, adversus instrumenta testimonia non scripta non proferri, ne de debitis accipias: dicitur enim de his, quae ibi statuta sunt.

Nota, generaliter constitutione dici, in quocumque

f) Cap. 2. Nov. 90. legitur in Syn. p. 226. g) Ita Syn. Fabr. κατὰ ταβολῶν. Haud dubie est vitium typhetae, cum in versione Fabrotus recte habeat *solutionum*. h) Syn. ἡδη. i) καὶ addit Syn. k) Syn. τοῦτο. Leucl. in marg. τοῦτο. l) Verba τὰς ματαίας omissio de usque ad οὐδενός λόγου ἄξιοι habet et Harm. l. 6. §. 26. m) ταύτας deest apud Harm. n) Harm. addit βουλόμεθα post κρατεῖν. o) Harm. πλάττειν. p) Syn. Harm. εἰληφέναι παρὰ τοῦδε χρυσίον. q) Syn. Harm. οὐδενός ἄξιοι λόγου. r) Syn. ταβουλάριοι, uti et postea. s) Syn. ἔφασαν. Leucl. in marg. ἔφασαν.

ἔγγραφον λέγει, μὴ δέχσασθαι ἄγραφον μαρτυρίαν, εἰ μὴ εἰς πέντε ἐπ' αὐτὸ τοῦτο¹⁾ προσκληθέντες. [Sch. x. II. 583.]

ἐκ τοῦ παρόντος γινόμενας] Θεόδωρος^{u)}. Οὐκ εἰσὶ δεκτοὶ οἱ λέγοντες, οἱ ἦκουσαν τοῦδε χρεωστῆν τῷδε, ἢ τόνδε καταβαλεῖν τῷδε χρυσίον^{v)}, ἢ τόνδε λαβεῖν χρυσίον παρὰ τοῦδε, κἂν ταβουλλαριοὶ ὡσιν οἱ ταῦτα μαρτυροῦντες. ἐπέξελε μοι τὴν περὶ καινοτομίας κτισμάτων ἢ ὄλων^{w)} ζήτησιν ἐπὶ τούτων γὰρ καὶ ἐξ ἀκοῆς μαρτυρία δέχεται. καὶ ἀνάγνωθι βιβ. κβ. tit. α. κεφ. κη. [Sch. y. II. 583.]

εἰληφέναι χρυσίον παρὰ τοῦδε] Περί^{x)} καταθέσεων φησὶν ἐνταῦθα κατὰ δύο τρόπους γενομένων, ἐπὶ τε λύσει συναλλάγματος, καὶ δηλοῦ τοῦτο διὰ τὸ λέγειν, εἰληφέναι παρὰ τοῦδε χρυσίον, ἢ γινὼν τὸν δανειστὴν ἀπὸ τοῦ χρεωστῆτος καὶ ἐπὶ συστάσει καὶ δηλοῦ τοῦτο διὰ τὸ λέγειν, ἢ ὀφείλειν τῷδε, τοῦτέστι τὸν χρεωστῆν τῷ δανειστῇ. [Sch. z. II. 583.]

τῷ συκοφαντούμενῳ] Συκοφαντούμενος παρὰ τινος, ὡς χρεὸς ὀφείλων παρέξειν αὐτῷ. ἕτερον δὲ ὅμοιον κατὰ τὸ εἶδος εὐρῶν ὁ ἐνάγων τῷ συκοφαντούμενῳ, ἐνώπιόν τινος μαρτύρων ἠρώτησεν^{y)}, ὡς παρασχεῖν μοι βουλομένον νομίματα^{z)} τοῦ δε καταθέμενου, καὶ τῶν μαρτύρων βεβαιώσαντων τὴν κατάθεσιν πρὸς τὸν ἀληθῶς συκοφαντούμενον, ὡρμησε κινεῖν εἰς τὸ λαβεῖν τὰ χρήματα. ὁ δὲ ἀπηγόρευεν. οἱ δὲ μάρτυρες συγγήρουν πλανώμενοι τῇ ὄψει. ὅπερ ὕστερον οὐ διέλαθεν. [Sch. a. II. 583. sq.]

Nov. 90.
cap. 3.

Οὔτε^{z)} οὖν ταῖς τοιαύταις πιστεύομεν μαρτυρίαις, ἢ ταῖς τῶν ταβουλλαρίων, καθάπερ ἐφθήμεν εἰπόντες^{a)}, καταθέσεις, ἢ ἢκα γραμμάτων ἐπιστημονες εἶεν οἱ καταθέσθαι λεγόμενοι, παρὸν καὶ γράψαι, ἢ ἐν δικαστηρίῳ καταθέσθαι, καὶ δοῦναι τῷ πράγματι πίστιν ἀναμφισβήτητον· οὔτε μένιν αὐτὰς τοῖς ἀληθέσιν λυμαινομένους συγχωροῦμεν, οὔτε εἴ τι τοιοῦτον^{b)} γέγονε, προεπίμεθα· ἀλλ' ἀπαιτοῦμεν τὸ παρακεκλήσθαι παρὰ τοῦ ἐνάγοντος^{c)} τοὺς μάρτυρας ἐπ' αὐτῷ τοῦτω^{d)}, καὶ^{e)} ἐκ^{f)} μαρτυρίας ἀποδείκνυσθαι· καὶ εἶναι καὶ αὐτούς, τοῦτο δέ^{g)} τὸ τῶν διαθηκῶν, παρακεκλημένους καὶ εὐνοπολήπτους^{h)} καθεστάναι. καὶ οὕτω τὸ πρᾶγμα δέχσασθαι τὴν ἐξ αὐτῶν ἀποδείξιν· καὶ μηδὲ ἐκμαρτυρίαςⁱ⁾ τοῦ λοιποῦ, μὴ καὶ μαρτύρων ἔχουσιν^{k)} καὶ παρουσίαν καὶ καταθέσειν καὶ ὑπογραφὴν κρατεῖν. εἰ δὲ μὴ τοιοῦτοι καθεστᾶσιν οἱ μάρτυρες, ὁποίους ἐμπροσθεν εἰρήκαμεν, καὶ βασάνοις αὐτοὺς ὑποκείσθαι κελύομεν. εἰ δὲ τινες καθάρως σφίσις ἐναντία^{l)} ἢ καὶ ἀλλήλοισ φθέγγουσιν, τοὺς δικαστὰς μάλιστα τοῦτω^{m)} προσέχεν τὸν νοῦν, καὶ εἰⁿ⁾ περὶ τὰ καιριώτατα^{o)} τῶν μαρτυρομένων τὰς ἐναντιότητας εὐροίεν, ἐκβάλλειν τὰς τοιαύτας μαρτυρίας ταῖς παρὰ τῶν ἀξιοπιστοτέρων καὶ πλειόνων προσέχοντας. εἰ δὲ ἐξεπίτηδες φανεῖν κακούργουντες, καὶ ἐντεῦθεν ἐκπίπτοντες εἰς ἐναντίωσιν, μηδὲ ἀθώους αὐτοὺς καταλιμπάνειν, εἴπερ μὴ κατὰ τινα^{p)} πλάνην, ὡς εἰκόσ, ἀλλ' ἐξεπίτηδες τάναντία^{q)} διεχθεῖεν λέγοντες.

τῶν ταβουλλαρίων] Οὐ^{v)} πιστεύονται οἱ ταβουλλαριοὶ λέγοντες ἐν ἐκμαρτυρίῳ καταθέσθαι καὶ ὁμολογεῖν τινα χρεωστῆν, ἐὰν ἐκεῖνος οἶδε γράμματα καὶ οὐκ^{s)} ὑπέγραψε δηλονότι, ἢ ἰδιοχείρον οὐκ ἐξέθετο, εἰ μὴ ἄρα ἐπὶ μαρτύρων νομίμων κατέθετο. καὶ σημειώσαι αὐτό, ὅτι ἐὰν ὁ λέγων χρεωστῆν ὑπέγραψεν ἐν τῷ ἐκμαρτυρίῳ, ἢ ἰδιοχείρον ἐξέθετο, ἢ

debito in scriptis contracto non admitti nudam testimonium vocem, nisi quinque fuerint ad id ipsum rogati.

7) in transitu facta] Theodorus. Non admittendi sunt, qui dicant, se audisse illum dicentem, se illi debere, vel illum pecuniam illi solvisse, vel illum pecuniam ab illo accepisse, quamvis tabularii sint, qui hoc testimonium ferant. Excipe quaestionem de novis operibus et finibus: in his enim et testimonium de auditione admittitur. Et lege lib. 22. tit. I. cap. 28.

8) se pecuniam ab illo accepisse] De depositionibus duobus modis factis hoc loco loquitur, et ad dissolvendam obligationem spectantibus, quod significat his verbis, accepisse ab illo pecuniam, id est, creditorem a debitore: et ad contrahendam, quod ostendit verbis, vel illi debere, id est, debitorem creditori.

9) calumniam passii] Calumniam passus a quodam, quasi ei debitum exsolvere deberet. Cum autem actor alium invenisset, qui calumniam passum vultu referret, coram testibus quibusdam cum interrogavit, ac si pecuniam solvere vellet: qui cum deposuisset, se debere, ac testes depositionem confirmarent, adversus eum, qui revera calumniam passus esset, agere constituit, ut pecuniam acciperet. Ille vero negabat, quidquam se debere. Testes autem consentiebant vultu decepti. Quod postea non latuit.

Neque igitur eiusmodi testimoniis credimus, aut tabulariorum¹⁰⁾, ut iam diximus, depositionibus, ubi literarum periti sunt, qui deposuisse dicuntur, cum in promptu sit, vel scribere, vel in iudicio deponere¹¹⁾, et indubitata negotio fidem tribuere: neque ut veris testimoniis obsint, ea subsistere patimur, nec si eiusmodi quid accidit, admittimus: sed exigimus: et testes ab eo, qui agit, in eam rem rogati sint, idque testimoniis comprobetur¹²⁾, esse scilicet ipsos, ut in testamentis fieri solet¹³⁾, rogatos et bonae existimationis. Atque ita negotium per ipsos probationem accipiat: nec de cetero attestatio valeat, nisi testium praesentium et depositionem et subscriptionem¹⁴⁾ contineat. Quodsi testes eiusmodi non fuerint, quales antea diximus, etiam tormentis eos subici iubemus. Si qui vero plane contraria sibi¹⁵⁾ ipsis vel invicem locuti fuerint, iudices maxime animum advertant, et si circa ea, quae totam causam continent, contrarietates deprehenderint, istiusmodi testimonia reiiciant, testimonia solum fide dignorum et plurium¹⁶⁾ spectantes. Si vero data opera videantur dolo agere, et inde in contrarietatem prolabi, ne impunitos eos relinquant, si non forte per errorem, sed consulto contraria dixisse comprobati fuerint.

10) tabulariorum] Non creditur tabulariis dicentibus in testatione quendam deposuisse et confessum esse, se debere, si ille literas sciat, nec subscripserit, nec chirographum sua manu perscriptum exposuerit, nisi praesentibus testibus legitimis deposuerit. Et nota hoc, si dicens se debere, subscripserit testationi, vel

1) Sic Fabr. Legendum videtur ἐπ' αὐτῷ τοῦτω. u) Lege Θεόδωρον cum fratre Anecdotor. T. I. p. 243. not. 88. v) Fabr. χρυσίον hic et postea. w) Fabr. in marg. stellula adiecta emendavit ὕρων. Sic illud ὄλων emendavit ex lib. 22. Basil. tit. I. cap. 28. notante fratre I. I. not. 91. x) Etiam hoc et sequens scholium Theodoro vindicat frater I. I. not. 93. tam propter eandem loquendi rationem, puta usum vocis τοῦδε, quam propter varia iuris Iustiniani capita laudata. y) Fabr. ἐρώτησεν. z) Cap. 3. Nov. 90. legitur in Syn. p. 227. a) Syn. εἰπόντες ἐφθήμεν. b) Syn. τοιοῦτο. c) Syn. παρόντος. d) Syn. ἐπ' αὐτῷ τοῦτω. Leuncl. in marg. ἐπ' αὐτῷ τοῦτω. e) τοῦτω addit Syn. f) Syn. διὰ μαρτυρίας. g) Syn. Fabr. ἀποδείκνυσθαι. h) Syn. εὐνοπολήπτους. i) Sic lego cum Syn. Fabr. ἐκ μαρτυρίας. k) Videtur legendum ἐχούσας. l) Syn. ἐναντία σφίσις αὐτοῖς. m) Sic lego cum Syn. Fabr. τοῦτω. n) Syn. καὶ εἰ. Recte. Fabr. εἰ καὶ. o) Syn. καιριώτατα. p) τινα deest in Syn. q) Syn. τὰ ἐναντία. r) Hoc scholium Theodoro vindicat frater Anecdotor. T. I. p. 244. s) Legendum οὐχ.